

REZIME

DESKRIPTIVNE ANALIZE
ISTRAŽIVANJA
„SOCIJALNI ODNOSI IZMEĐU ETNIČKIH
ZAJEDNICA U SRBIJI“

dr Goran Bašić

dr Bojan Todosijević
mr Ksenija Marković
mr Jovana Zafirović

*Centar za istraživanje etniciteta (www.ercbgd.org.rs) i Institut društvenih nauka (www.idn.org.rs) su zahvaljujući podršci Fondacije za otvoreno društvo sprovedi istraživanje „Socijalni odnosi između etničkih zajednica u Srbiji“. Cilj istraživanja je bio da se, pre svega, prikupe validni podaci o socijalnoj bliskosti (udaljenosti) etničkih zajednica u Srbiji, a potom i da se ispitaju mogućnosti za uspostavljanje politike integrativne multikulturalnosti i, najzad, da se prikupe podaci o stavovima građana pripadnika nacionalnih manjina o ostvarivanju prava na kulturnu autonomiju i manjinsku samoupravu, i o iskustvima sa diskriminacijom na nacionalnoj osnovi.

U *Deskriptivnoj analizi Istraživanja*, koja sadrži blizu 400 stranica sa 276 grafikona i 202 tabelarna prikaza, iskazani su prikupljeni podaci i ukazano je na najvažnije pojave i trendove. Količina i kvalitet prikupljenih podataka su takvi da omogućavaju veliki broj različitih ukrštanja i analiza korisnih za dubinska istraživanja identifikovanih pojava i problema, kao i za druga akademska istraživanja i svakako su solidna osnova kako za početak ocene efektivnosti i efikasnosti javnih politika multikulturalnosti u Srbiji, tako i za osmišljavanje promena u njima koje su u prilog građanima, razvijanju poverenja među njima i očuvanju kulturnih, etničkih i jezičkih različitosti.

Istraživanje je doprinos uspostavljanju metodologije prikupljanja „etnički osetljivih“ podataka u Srbiji, a nadamo se i razvijanju navike u javnoj upravi i društvu da te podatke koristi. *Deskriptivna analiza* i ovaj *Rezime* su objavljeni na sajtovima Centra, Instituta i Fondacije, a baza podataka će biti dostupna u Institutu društvenih nauka.

Istraživanjem je rukovodio dr Goran Bašić, a u radu istraživačkog tima su učestvovali dr Bojan Todosijević i mladi istraživači Instituta društvenih nauka: Ksenija Marković, Jovana Zafirović, Marko Jovanović i Branka Matijević. O organizaciji istraživanja, terenskom radu, zaštiti podataka i administrativnim i tehničkim pitanjima računa su vodile Dragica Puljarević i Nataša Dajić, a veliki doprinos realizaciji istraživanja su dali prof. dr Ljubica Đorđević Vidojković i prof. dr Dragan Stanojević. Na kraju, ali svakako ne na poslednjem mestu, osmišljavanju i razvoju istraživanja je dala doprinos gospođa Aleksandra Šanjević.

Namera istraživača je da podatke, dodatno obrađene i analizirane, koristi za pisanje posebnih monografija, članaka u međunarodnim i nacionalnim naučnim časopisima i javnim prezentacijama.

---

* Svi pojmovi upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

SADRŽAJ

Zašto smo istraživali i kome su podaci potrebni	3
Šta smo i kako merili	6
Rezultati	
Socijalna distanca	9
Integracioni potencijal	26
Ostvarivanje manjinskih prava	32
Diskriminacija	36
Preporuke	40

I ZAŠTO SMO ISTRAŽIVALI „ETNIČKU DISTANCU“ I KOME SU PODACI NAMENJENI?

Istraživanje „etničke distance“, koje su sproveli Centar za istraživanje etniciteta i Institut društvenih nauka, bilo je usmereno ka ispitivanju socijalnih odnosa između etničkih zajednica i ostvarivanja prava nacionalnih manjina u Srbiji. Cilj istraživanja je bio da se prikupe podaci o međusobnim društvenim odnosima srpske većine i pripadnika, uzorkom obuhvaćenih, sedam nacionalnih manjina (Albanci, Bošnjaci, Mađari, Hrvati, Romi, Rumuni i Slovaci), odnosno da se ukaže na integracioni potencijal srbijanskog društva u odnosu na etničku raznolikost, a potom i da se utvrde stavovi pripadnika nacionalnih manjina o ostvarivanju priznatih prava.

Prikupljeni podaci i na osnovu njih napisana deskriptivna analiza nisu besprekorni i preciznija merenja etničke distance i ostvarivanja „manjinskih“ prava su moguća, ali u ovom obliku prikupljeni podaci su najpreciznija osnova postojećeg stanja i ocena efekata javnih politika posvećenih društvenoj koheziji i ostvarivanju i zaštiti prava nacionalnih manjina. Podaci ukazuju na to da li su javne politike koje su sprovodile „politiku multikulturalizma“ bile uspešne i na koji način su doprinele unapređenju stanja međuetničkih odnosa i ostvarivanja prava nacionalnih manjina, ali isto tako sa velikim stepenom tačnosti ukazuju na probleme koji nisu otklonjeni i koji zahtevaju promene u javnim politikama.

S obzirom na prirodu prikupljenih podataka njihovi osnovni korisnici trebalo bi da budu donosioci odluka i stručnjaci koji su u javnoj upravi zaduženi za ostvarivanje „politika multikulturalnosti“. Izlišno je govoriti o tome koliko su podaci važni kako za osmišljavanje i sprovođenje javnih politika, tako i za kontrolu i praćenje, odnosno upravljanje merama koje iz njih proizilaze. Još je izlišnije govoriti o tome da javnim politikama u Srbiji kojima se sprovodi ostvarivanje i zaštita prava nacionalnih manjina nedostaju upravo činjenice (podaci) na osnovu kojih bi se procenjivali efekti koje one proizvode. Na to su upozorile i međunarodne organizacije čije konvencije je Republika Srbija ratifikovala i primenjuje ih¹. Donosiocima odluka i stručnjacima koji rade u javnoj upravi nedostaju „kvalitetni“ podaci na osnovu kojih mogu da upravljaju „politikom multikulturalnosti“ jer podaci zvanične statistike ukazuju na distribuciju, osnovna kretanja stanovništva i posredno na ostvarivanje prava nacionalnih manjina u vezi sa upotrebom maternjeg jezika i obrazovanjem. Podaci vitalne statistike su pouzdani i realna su osnova za planiranja u javnim politikama, ali podaci koji se odnose na društvenu statistiku nisu takvi jer su nepotpuni, ne prikupljaju se popisom stanovništva i ne ukazuju na prirodu, sadržaj i kvalitet socijalnih odnosa.

Podaci prikupljeni ovim istraživanjem su u funkciji javnih politika jer jasno ukazuju na pojave (izražena socijalna distanca, diskriminacija, različit integracioni potencijal

---

¹ Četvrti izveštaj Savetodavnog komiteta za primenu Okvirne konencije za zaštitu nacionalnih manjina (<https://rm.coe.int/4th-op-serbia-en/16809943b6>) iz 2019. godine; Peti izveštaj ECRI o Srbiji iz 2017. (<https://rm.coe.int/third-report-on-serbia-serbian-translation-/16808b5bf6>); peti periodični izveštaj CERD za Srbiju (<https://tbinternet.ohchr.org/layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD/C/SRB/CO/2-5&Lang=En>) iz 2019. godine.

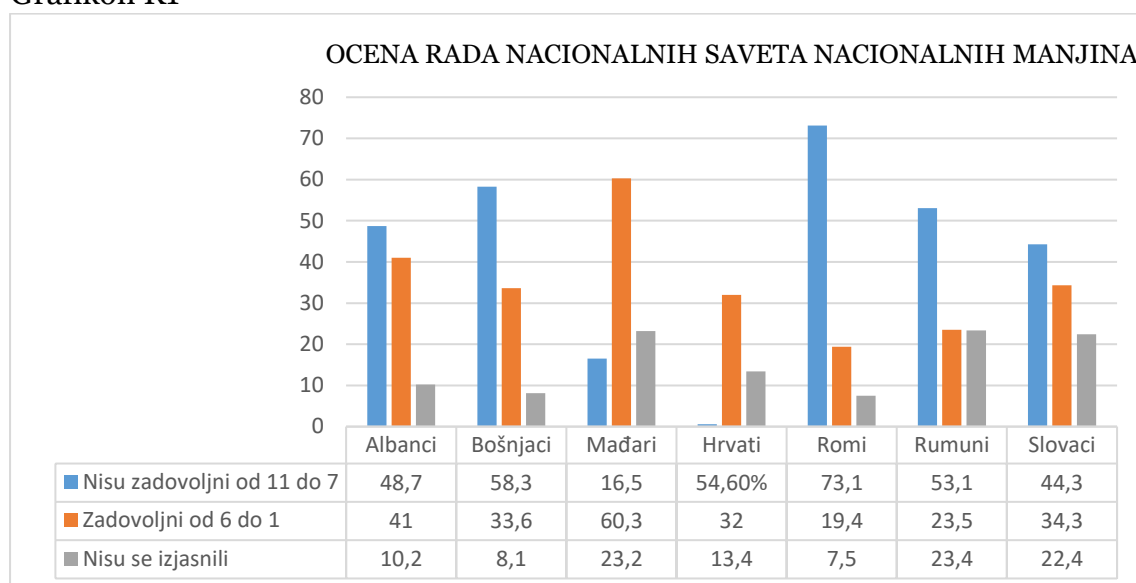
nacionalnih manjina, nezadovoljstvo pripadnika nacionalnih manjina u vezi sa ostvarivanjem priznatih prava i radom nacionalnih saveta i drugo) na koje se može uticati različitim merama u obrazovnim, kulturnim, ekonomskim, društvenim politikama u ustavnom, političkom i ekonomskom sistemu. Međutim, pre preduzimanja bilo kakvih mera u javnim politikama, koje za cilj imaju eliminisanje negativnih efekata na koje podaci ukazuju, trebalo bi imati u vidu sledeće.

Prvo da svaku od pojava i problema na koje podaci ukazuju treba kvalitativno ispitati, odnosno da je potrebno dodatno istražiti drugim metodama kojim bi se utvrdila priroda problema; na koji način su dosadašnje mere doprinosile njihovom rešavanju, šta su bili pozitivni efekti, a šta su propusti u javnim politikama. Dakle, podaci prikupljeni ovim istraživanjem su s velikim stepenom tačnosti identifikovali pojave i probleme u vezi sa socijalnom distancom etničkih zajednica i ostvarivanjem prava nacionalnih manjina u Srbiji, ali oni nisu dovoljni za osmišljavanje mera koje bi trebalo da otklone negativne efekte. Štaviše, ti efekti nisu bili predmet istraživanja socijalnih odnosa etničkih zajednica u Srbiji, na njih ukazujemo uzgred i zbog toga bi ih trebalo dodatno jasno i precizno utvrditi.

Drugo, na osnovu podataka iz istraživanja, a svakako pre preduzimanja kvalitativnih istraživanja i naročito pre preduzimanja bilo kakvih mera u javnim politikama, potrebno je da se utvrdi šta su ciljevi „politike multikulturalizma“ u Srbiji. Prema mišljenju dela stručne javnosti (Bašić, Lošonc, Đorđević, Lončar, Marković) oni nisu definisani, a parcijalni ciljevi u Ustavu Republike Srbije i strategijama, propisima i politikama obrazovanja, kulture, informisanja međusobno nisu usaglašeni i ne doprinose društvenoj integraciji. S druge strane, postojeće stanje je rezultat mera koje se u javnim politikama, u ustavnom i političkom sistemu razvijaju skoro dve decenije uz manju ili veću podršku predstavnika nacionalnih manjina. Zbog toga je uputno da se razmotre ciljevi postojeće politike integracije i ostvarivanja i zaštite prava nacionalnih manjina, i da se na osnovu te analize jasno formuliše čemu nacionalna politika multikulturalnosti teži.

Sledeći korisnik rezultata istraživanja su **nacionalni saveti nacionalnih manjina**. Prema Zakonu o nacionalnim savetima, reč je o organizacijama kojima su zakonom poverena određena javna ovlašćenja da učestvuju u odlučivanju ili da samostalno odlučuju o pojedinim pitanjima iz oblasti kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma u cilju ostvarivanja kolektivnih prava nacionalne manjine na samoupravu u tim oblastima. Štaviše, reč je o ustavnom pravu pripadnika nacionalnih manjina da putem instituta kolektivnih prava samostalno ili preko izabranih predstavnika odlučuju o pitanjima iz oblasti obrazovanja, kulture, informisanja i službene upotrebe jezika. Dakle, nacionalni saveti nacionalnih manjina, koje su na izborima održanim 2018. godine izabrali predstavnici dvadeset tri nacionalne manjine, imaju značajna ovlašćenja i ogromnu odgovornost za očuvanje i zaštitu etnokulturnih i jezičkih identiteta sunarodnika. Međutim, prema podacima iz istraživanja pripadnici nacionalnih manjina nisu zadovoljni rezultatima njihovog rada. Izuzetak je samo Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine čiji rad podržava 60% ispitanika pripadnika mađarske nacionalne manjine. Ostali nacionalni saveti ne uživaju poverenje sunarodnika koje bi opravdalo značaj tih institucija.

Grafikon R1

Kako ni drugi podaci iz istraživanja nisu u prilog afirmativnog stava pripadnika nacionalnih manjina u vezi sa radom i organizacijom manjinskih samouprava (ostvarivanje prava preko nacionalnog saveta, centralističko ustrojstvo i drugo), bilo bi uputno da ova tela istraže uzroke nezadovoljstva sunarodnika. Dubinske analize rada i organizacije manjinskih samouprava doprinele bi sagledavanju načina otklanjanja prepreka za ostvarivanje pune kulturne autonomije nacionalnih manjina u Srbiji.

Organizacije civilnog društva bi trebalo da su zainteresovane za podatke iz istraživanja jer im omogućavaju da planiraju aktivnosti i razvijaju ih na činjenicama. Pored toga, podaci omogućavaju da se uoče glavni trendovi u „politici multikulturalnosti“ u Srbiji i lako identifikuju odstupanja od ciljeva drugih javnih politika, na primer politike pridruživanja Evropskoj uniji. Smanjivanje etničkih napetosti i jasna nacionalna integrativna politika doprineli bi ubrzanju evropskih integrativnih procesa. Organima javne vlasti i međunarodnim **organizacijama** i **fondacijama** koje podržavaju aktivnosti OCD bi podaci trebalo da koriste za definisanje programa podrški realnim integrativnim politikama i uspostavljanju programskih linija usmerenih kako na organe javne vlasti, tako i na pripadnike nacionalnih manjina koji prava žele da ostvare neposredno. Za ovu ciljnu grupu je važno i da se utvrde uže programske celine na osnovu kojih bi se podržale integrativne politike, naravno pod uslovom da postoji nacionalni konsenzus oko toga da su društvena integracija i očuvanje autohtonih identiteta vrednosti u društvu i javnim politikama.

II ŠTA SMO I KAKO SMO MERILI?

Istraživanje je, pre svega, bilo usmereno na merenje međusobne socijalne bliskosti (udaljenosti) srpke većine i pripadnika uzorkom obuhvaćenih sedam nacionalnih manjina: Albanci, Bošnjaci, Hrvati, Mađari, Romi, Rumuni i Slovaci. Istraživanjem su mereni i međusobni odnosi pripadnika pomenutih nacionalnih manjina. Ovo merenje je ostvareno kroz četiri grupe pitanja koje su se odnosile na:

- ostvarene socijalne kontakte,
- socijalnu distancu,
- percipiranu socijalnu distancu,
- društvene uloge.

Druga grupa pitanja se odnosila na: a) ostvarivanje prava nacionalnih manjina i b) stavove pripadnika nacionalnih manjina prema radu i organizaciji nacionalnih saveta nacionalnih manjina.

Treća grupa pitanja se odnosila na potencijale za društvenu integraciju u Srbiji, a četvrta, poslednja grupa pitanja, se odnosila na diskriminaciju na nacionalnoj osnovi pripadnika većine i pripadnika nacionalnih manjina.

Najzad, kontrolne grupe pitanja su se odnosile na pol, obrazovanje, starost, prebivalište, ekonomski položaj i religioznost ispitanika.

Za potrebe istraživanja konstruisano je osam upitnika. Jedan od njih je bio posvećen isključivo ispitivanju stavova pripadnika srpskog naroda. On je sadržao pitanja koja su se odnosila na prvu, treću, četvrtu i kontrolnu grupu pitanja. Za pripadnike nacionalnih manjina su konstruisani upitnici koji su se razlikovali u zavisnosti od specifičnosti položaja svake manjinske zajednice, na primer u upitnik koji su popunjavali pripadnici romske nacionalne manjine uvršten je set pitanja o socijalnom uključivanju Roma i Romkinja. Ispitanici pripadnici nacionalnih manjina su odgovarali na sve četiri grupe pitanja, a upitnike su mogli da popune na srpskom i na jezicima nacionalnih manjina. Između pitanja u upitnicima je postojao visok stepen povezanosti, čime su obezbeđena poređenja i pouzdanost analize.

Uzorak ispitanika je konstruisan tako da zadovoljava ciljeve istraživanja u meri u kojoj je to moguće pod uslovima različitih ograničenja uzrokovanih pandemijom covid 19.

Zbog tih uslova odlučeno je da se ispitivanje stavova većine organizuje „na daljinu“, putem upitnika postavljenog na internet i oglašavanjem na društvenim mrežama i u medijima. Istraživanje stavova ispitanika pripadnika nacionalnih manjina je bilo organizovano na isti način, ali i na osnovu istraživanja „licem u lice“, odnosno putem neposrednog terenskog istraživanja. Trebalo bi pomenuti to da je, za razliku od većinske populacije, odziv pripadnika nacionalnih manjina na poziv da popune upitnik bio nizak. Brojne su pretpostavke kojima bi se mogao objasniti takav stav pripadnika nacionalnih manjina (zasićenost, nezainteresovanost, razočaranost, strah,

zatvorenost), ali kako je reč o problemu koji zavređuje pažnju, mišljenja smo da bi ovu pojavu trebalo dodatno istražiti.

Početak prikupljanja podataka je bio 10. marta 2020. godine kada je aktivirana onlajn anketa, a okončanje prikupljanja podataka je bilo 3. jula 2020. godine. Terensko istraživanje je sprovedeno od 25. maja do 15. juna 2020. godine.

Istraživanje putem interneta ne omogućava potpunu reprezentativnost uzorka jer deo populacije nema pristup internet, ili nema imejl adresu, ili adresa nije javno dostupna na pretraživanim internet domenima. Pored toga, uzorkovanje bazirano na oglašavanju na internetu je u velikoj meri bazirano na samoselekciji, i to prvenstveno korisnika Fejsbuk društvene mreže. Prednosti internet anketiranja, koje je sve više prisutno u istraživanjima društvenih pojava, je da se ovim metodom osigurava motivisanost ispitanika. Kod neposrednog anketiranja dešava se da ispitanici pristaju da učestvuju u anketi samo zbog nelagodnosti da odbiju saradnju, a to utiče na kvalitet odgovora jer se daju neautentični odgovori. Kod anketiranja metodom licem u lice, jedan od najvećih problema je kontrola kvaliteta rada anketara i osiguravanje da su prikupljeni odgovori zaista autentični odgovori ispitanika. Kod onlajn anketiranja tog problema nema, jer nema posrednika između ispitanika i zabeleženih odgovora.

Pristup anketiranju u ovom istraživanju je zasnovan na sledećim principima: a) izbor ispitanika je lišen subjektivnog uticaja tima koji je sprovodio istraživanje; b) zastupljenost ispitanika u odnosu na osnovne socijalno-demografske karakteristike stanovništva Srbije (geografska pokrivenost, zastupljenost kategorija ispitanika prema polu, starosti, obrazovanju, ekonomskom položaju i religioznosti); c) heterogenost uzorka i po varijablama čije karakteristike u populaciji nisu poznate.

Uzorak, odnosno uzorci zasnovani na ovim principima su uzorci prigodnog tipa koji daju pouzdanu osnovu za zaključivanje o odnosima između istraživanih varijabli. Uz pomoć odgovarajuće konstruisanih pondera, uzorak je izbalansiran tako da ciljane populacije reprezentuje po osnovnim demografskim karakteristikama. Međutim, i pored ponderisanja podataka, potrebno je biti oprezan kada je reč o proceni parametra populacije (prosečnih vrednosti), jer su tu posledice pristrasnosti uzorka najvidljivije.

Uzorak opšte populacije (većinski upitnik) se sastoji od dva poduzorka zasnovana na različitom pristupu ispitanicima. Radi se o uzorku zasnovanom na prikupljenim imejl adresama i o uzorku zasnovanom na internet oglašavanju i deljenju putem socijalnih mreža. Ovim uzorkom je obuhvaćeno 2.130 ispitanika.

„Manjinski“ uzorci su odabrani prema kombinovanju kriterijuma brojnosti pripadnika nacionalnih manjina na osnovu podataka iz popisa održanog 2011. godine, pretpostavljenog broja pripadnika albanske nacionalne manjine i geografske rasprostranjenosti nacionalnih manjina u Srbiji.

Trebalo bi naglasiti da je anketiranje pripadnika uzorkom obuhvaćenih sedam nacionalnih manjina obavljeno na više načina. Prvo, na početku većinske ankete koja je distribuirana tako da bude dostupna celokupnoj populaciji, bez obzira na etničku pripadnost, ispitanicima je ponuđeno da popune posebne verzije upitnika namenjena navedenim nacionalnim manjinama, uz mogućnost izbora da upitnik popune na srpskom ili maternjem jeziku.

U drugoj fazi istraživanja, postojeći onlajn uzorci manjinskih grupa su dopunjeni organizovanjem fokusiranog terenskog istraživanja. Terensko istraživanje se sprovodilo metodom licem u lice, u periodu kada je ograničenje kretanja ukinuto. Koristio se isti upitnik koji se koristio tokom onlajn istraživanja, ali je popunjavao na papiru od strane anketara. Prilikom odabira opština koje će se obuhvatiti istraživanjem kao kriterijum se koristila nacionalna struktura stanovništva. U fokusu su bile opštine u kojima nacionalne manjine čine dominantan udeo u stanovništvu, ali su se birale i opštine koje predstavljaju administrativni ili kulturni centar za datu manjinu. Drugi kriterijum se odnosio na definisanje “kontrolne” opštine. Kontrolna opština predstavlja najčešće veći grad sa etnički mešovitim sastavom, opština u kojoj živi više različitih etničkih zajednica. Cilj uvođenja kontrolnih opština je da se utvrdi ima li razlike u socijalnoj distanci među pripadnicima nacionalnih manjina, uzimajući u obzir činjenicu da žive u etnički heterogenoj, odnosno etnički homogenoj sredini.

Ukupan manjinski uzorak je obuhvatio 759 ispitanika pripadnika sedam nacionalnih manjina.

Tabela R1

	Broj stanovnika prema Popisu iz 2011	Uzorak
Albanci	5.809*	62
Bošnjaci	145.278	148
Hrvati	57.900	98
Mađari	253.899	190
Romi	147.604	127
Rumuni	29.332	67
Slovaci	52.750	67
	692.572	759

* Popis 2002: 61.647

Tabela R2 Jedinice lokalne samouprave u kojima je obavljeno terensko istraživanje

Nacionalna manjina	Opštine
Albanci	Preševo, Bujanovac, Vranje, Medveđa i Beograd
Bošnjaci	Tutin, Sjenica, Novi Pazar, Prijepolje i Beograd
Hrvati	Sremska Mitrovica, Šid, Subotica, Beograd i Novi Sad
Mađari	Senta, Kanjiža, Novi Sad, Subotica i Beograd
Romi	Kostolac, Novi Sad, Leskovac, Zemun, Vranje i Bujanovac Vršac, Pančevo, Plandište, Beograd i Alibunar

III REZULTATI

III.1. SOCIJALNA DISTANCA

Socijalna distanca između etničkih zajednica u Srbiji je merena na osnovu iskazanih stavova ispitanika srpske nacionalnosti i ispitanika pripadnika albanske, bošnjačke, hrvatske, mađarske, romske, rumunske i slovačke nacionalne manjine. Socijalna distanca je merena na osnovu tri grupe pitanja. Prva grupa pitanja se odnosila na ostvarene međusobne socijalne kontakte, odnosno postojeće društvene i rodbinske veze između pripadnika različitih nacionalnosti. Druga grupa pitanja se odnosila na lične i pretpostavljene stavove bliskih članova sopstvene etničke grupe o „drugima“ – suživotu u zajedničkoj državi i susedstvu, prihvatanju poznanstva i prijateljstva, radne kolegijalnosti i, najzad, bračnih veza. Naposljetku, treća grupa pitanja se odnosila na poverenje ispitanika u pripadnike drugih etničkih grupa za obavljanje društvenih uloga – predsednika države, premijera, ministra, predsednika opštine, nastavnika i izabranog lekara.

Odgovori iz prve grupe pitanja ukazuju na određenu zatvorenost etničkih zajednica, kako većinske, tako i manjinskih, u odnosu na već uspostavljena prijateljstva i rodbinske veze.

Najsnažnije prijateljske veze pripadnici nacionalnih manjina imaju sa Srbima (Albanci 77,6%; Bošnjaci 96,2%; Mađari 97,2%; Hrvati 89,6%; Romi 97,7%; Rumuni 98%; Slovaci 99,1%), ali pripadnici srpske nacionalnosti imaju znatno niži stepen prijateljskih odnosa sa pripadnicima istih nacionalnih manjina (Albanci 39,6%; Bošnjaci 71,8; Hrvati 80,7; Mađari 65,4%; Romi 67,4%; Rumuni 41,3%; Slovaci 50,9%).

Podaci o međusobnim prijateljstvima između pripadnika nacionalnih manjina ukazuju na zatvorenost prema pripadnicima albanske i romske zajednice. Sa pripadnicima hrvatske zajednice 53,1% Albanaca ima prijateljske odnose, sa Romima prijateljstvo održava 56,7%, a sa Hrvatima 30,4%, Mađarima 17%, Rumunima 15,8% i sa Slovacima 9,5%. Najčešće prijateljstvo Romi, njih 57,4%, ostvaruju sa Bošnjacima i Hrvatima – 53,6%; 50% ispitanika romske nacionalnosti ima prijateljstva sa Albancima, 45% sa Rumunima, 40,8% sa Mađarima i 27,1% sa Slovacima.

Između pripadnika ostalih nacionalnih manjina prijateljstva su češća i obuhvataju između 70 i 80 procenata ispitanika.

Rodbinske veze su još ređe, mada je 28% ispitanika srpske nacionalnosti odgovorilo da, pored toga što im je etnički identitet srpski, pripadaju bar još jednom „manjinskom“ identitetu. Prema iskazima ispitanika srpske nacionalnosti, oni najčešće rodbinske veze imaju sa pripadnicima hrvatske nacionalne manjine 33,8%, zatim sa pripadnicima mađarske (17,4%) i bošnjačke (14,6%) nacionalne manjine; 5,5% Srba je u rodbinskim vezama sa Rumunima, 4,8% sa Slovacima, 3,3% sa Romima, a 1,8% sa Albancima. S druge strane, 8,7% ispitanika albanske

nacionalnosti ima rodbinske veze sa pripadnicima srpskog naroda, kao i 42,8% pripadnika romske i 80% hrvatske nacionalne manjine.

Albanci osim sa pripadnicima bošnjačke nacionalne manjine, sa kojima je u rodbinskim vezama 12,2% ispitanika, nemaju brojnu rodbinu među pripadnicima drugih nacionalnih manjina (grafikon R3). Slična je situacija i u vezi sa rodbinskim vezama Roma sa pripadnicima drugih etničkih grupa (grafikon R7).

Između pripadnika ostalih etničkih grupa rodbinske veze su učestalije, ali sa retkim izuzecima njihov procenat ne prelazi 30% (grafikoni R4, R5, R6, R8, R9).

Kada je reč o drugoj grupi pitanja, trebalo bi ukazati na to da postoji znatna razlika između ličnih stavova ispitanika i pretpostavljenih (percipiranih) stavova bliskih osoba iz iste etničke grupe.

Mada zadatak ovog Izveštaja nije da objašnjava pojave već da ih identifikuje na osnovu validnih podataka, trebalo bi ukazati na prirodu ove razlike. Lični iskaz ispitanika odražava stav koji je opterećen vrednosnim, kulturološkim, obrazovnim i drugim aspektima mišljenja pojedinca, a pretpostavljeni stav ispitanika je o tome šta ispitanik misli da o istom pitanju misli komšija, rođak ili prijatelj iz iste etničke zajednice. Tako mišljenje teži ka prosečnom mišljenju pripadnika te zajednice. Interesantno je da u preko 90% pitanja razlika u stavovima izrečenim u „svoje“ i u „tuđe“ ime ukazuje na to da je pretpostavljeno mišljenje (stavovi) drugih negativnije od ličnog stava ispitanika.

Primeru radi, za 63,9% ispitanika srpske nacionalnosti suživot u istoj državi sa Albancima je prihvatljiv, ali isti ispitanici pretpostavljaju da je to prihvatljivo za svega 25% njima bliskih osoba iz srpske zajednice. Brak sa pripadnicima albanske nacionalnosti prihvatljiv je za 31,1% ispitanika srpske nacionalnosti, ali i za samo 6,8% njihovih prijatelja i rođaka iste nacionalnosti. U susedstvu sa Romima živelo bi 65,5% ispitanika srpske nacionalnosti, koji pretpostavljaju da bi svega 25,1% njima bliskih sunarodnika prihvatilo Rome za susede. Ili, brak sa pripadnikom/com hrvatske nacionalnosti sklopilo bi 54,9% srpskih ispitanika, a pretpostavka je da bi to isto učinilo 21,7% njihovih sunarodnika. (grafikon R10)

Slični su i stavovi ispitanika pripadnika nacionalnih manjina. Brak sa pripadnicima srpske nacionalnosti sklopilo bi 26,4% pripadnika albanske nacionalne manjine, koji pretpostavljaju da bi isto učinilo samo 2,1% njihovih sunarodnika (grafikon R11). Prijateljstvo sa pripadnicima slovačke nacionalne manjine sklopilo bi, prema ličnom iskazu, 80,6% Bošnjaka, a pretpostavka je da bi isto učinilo i 60,2% njihovih sunarodnika (grafikon R 12). Bošnjaka bi u susedstvo prihvatilo 69,7% Roma, koji pretpostavljaju da bi to isto učinilo samo 35,9% sunarodnika iz njihove bliže okoline (grafikon R15); 50,5% Slovaka bi zasnovalo bračnu zajednicu sa pripadnicima rumunske nacionalnosti, a isti pretpostavljaju da bi to isto učinilo 25,6% njihovih sunarodnika (grafikon R17).

Ovih primera je mnogo i može se napraviti veliki broj ukrštanja koja ukazuju na izraženu socijalnu distancu između etničkih grupa u Srbiji, koja je najvidljivija u pretpostavljenim stavovima ispitanika. Socijalna distanca je najveća u ličnim odnosima – brak i susjedstvo, ali je izražena i u drugim socijalnim odnosima. Najveća je socijalna distanca prema Albancima i Romima (grafikoni R10, R12, 13, 14, 16, 17), a između pripadnika drugih nacionalnosti je promenljiva. Stabilnije socijalne odnose (manja razlika između ličnih i pretpostavljenih stavova) imaju pripadnici nacionalnih manjina koji su tradicionalno nastanjeni na području Vojvodine.

Najzad, odgovori na treću grupu pitanja, koja se odnosi na društvene uloge, ukazuju na nizak nivo međusobnog poverenja ispitanika prema pripadnicima drugih nacionalnosti za obavljanje državnih funkcija, nešto viši nivo poverenja u vezi sa obavljanjem javnih funkcija u neposrednom okruženju (lokalna zajednica) i relativno visok stepen poverenja u obavljanje društvenih uloga koje se odnose na neposredno ostvarivanje individualnih prava i potreba (nastavnik i izabrani lekar).

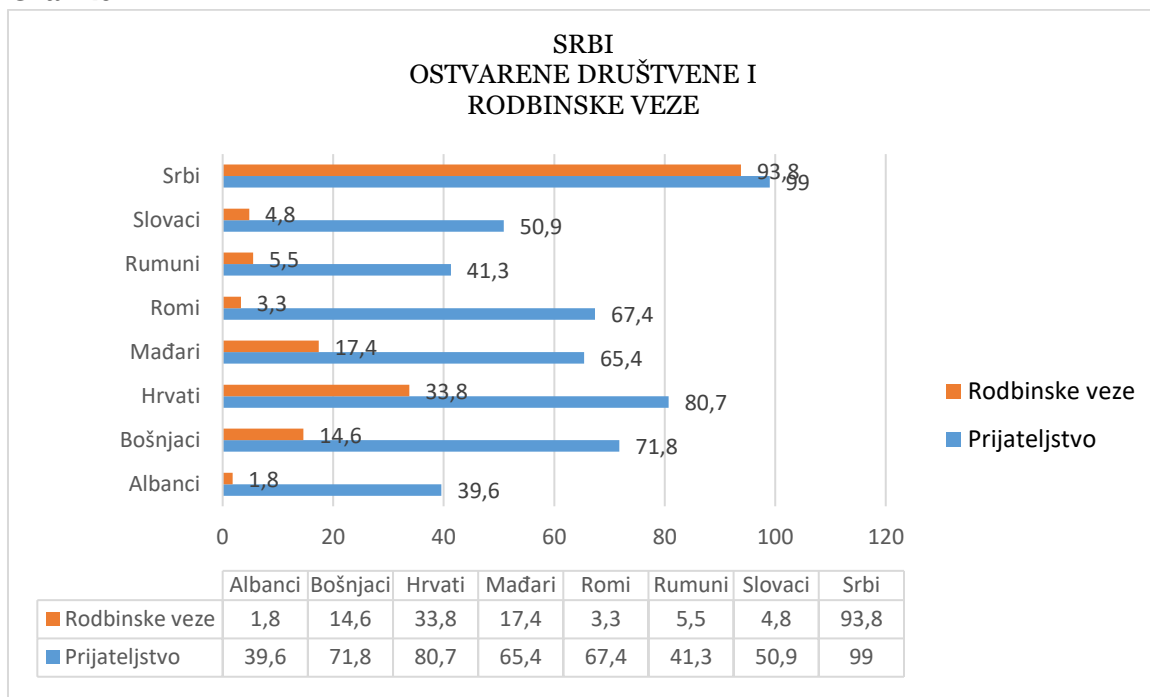
Međutim trebalo bi pomenuti da i u poslednje dve kategorije postoje varijacije u pogledu međusobnog poverenja Srba i Albanaca, kao i Roma i Albanaca prema svim nacionalnim zajednicama, izuzev visokog stepena poverenja Roma u pripadnike srpske zajednice. Potom, i kod pripadnika drugih nacionalnih manjina je niži stepen poverenja u pripadnike romske i, naročito, albanske zajednice. Poverenje prema Bošnjacima se kreće u proseku oko 60% afirmativnih stavova ispitanika drugih nacionalnosti, a međusobno poverenje između pripadnika nacionalnih manjina sa područja Vojvodine je nešto veće, ali u proseku je i ono ispod 80%. (Tabela R2)

I iskazani stavovi u odnosu na treću grupu pitanja ukazuju na socijalnu distancu koja je između pojedinih etničkih grupa veoma izražena, a u relacijama drugih grupa je nešto blaža ali nije zanemarljiva.

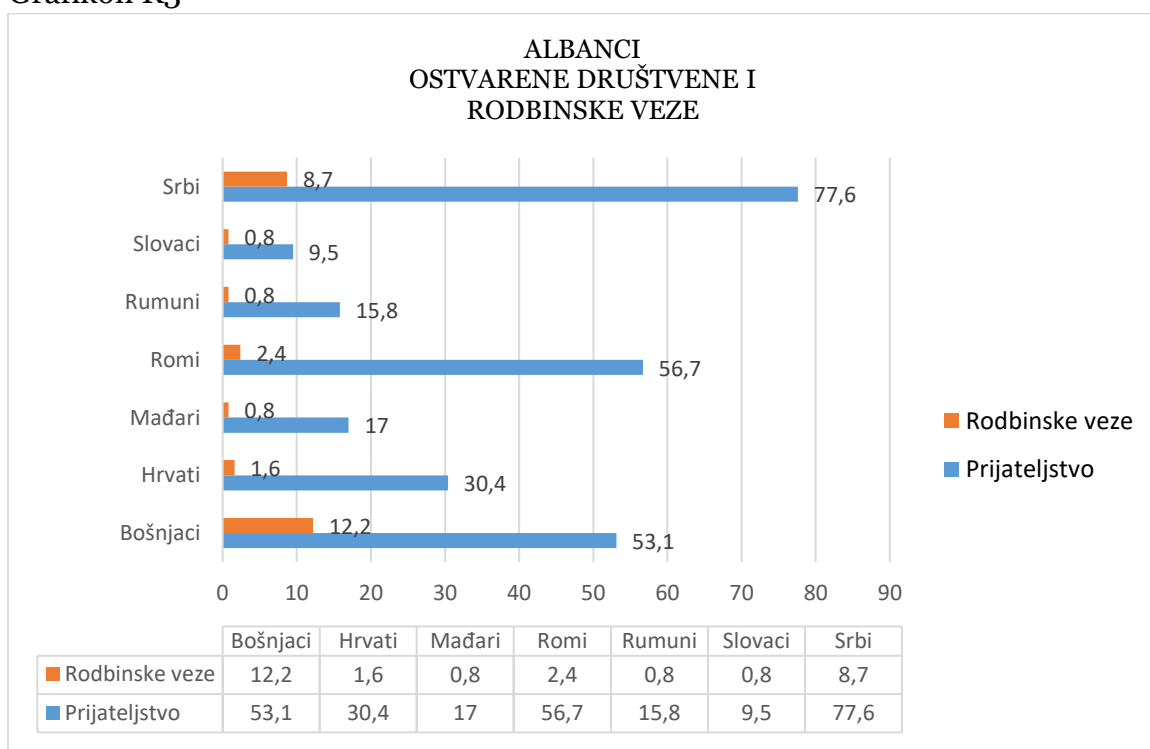
Socijalna distanca između pripadnika osam nacionalnih zajednica u Srbiji (većinske i sedam manjinskih) je utvrđena. Njen intenzitet varira u odnosu na međusobne veze između nacionalnih zajednica, geografsku rasprostranjenost stanovništva nacionalnih manjina i, svakako, u odnosu na vrednosne, obrazovne, ekonomske i druge lične aspekte položaja ispitanika, što će naknadno biti ispitano. U nekim slučajevima odnosi su takvi da ukazuju na disfunkcionalnost u društvenim odnosima, u drugim bliskost prema „drugima“ omogućava akcije u javnim politikama koje bi mogle da povećaju integracione društvene potencijale. Generalno najveća distanca je prema pripadnicima albanske i romske nacionalne manjine, ali i stavovi ispitanika pripadnika ove dve zajednice ukazuju na socijalnu udaljenost od „drugih“, uključujući i međusobne veze.

III.1.1. OSTVARENI SOCIJANI KONTAKTI

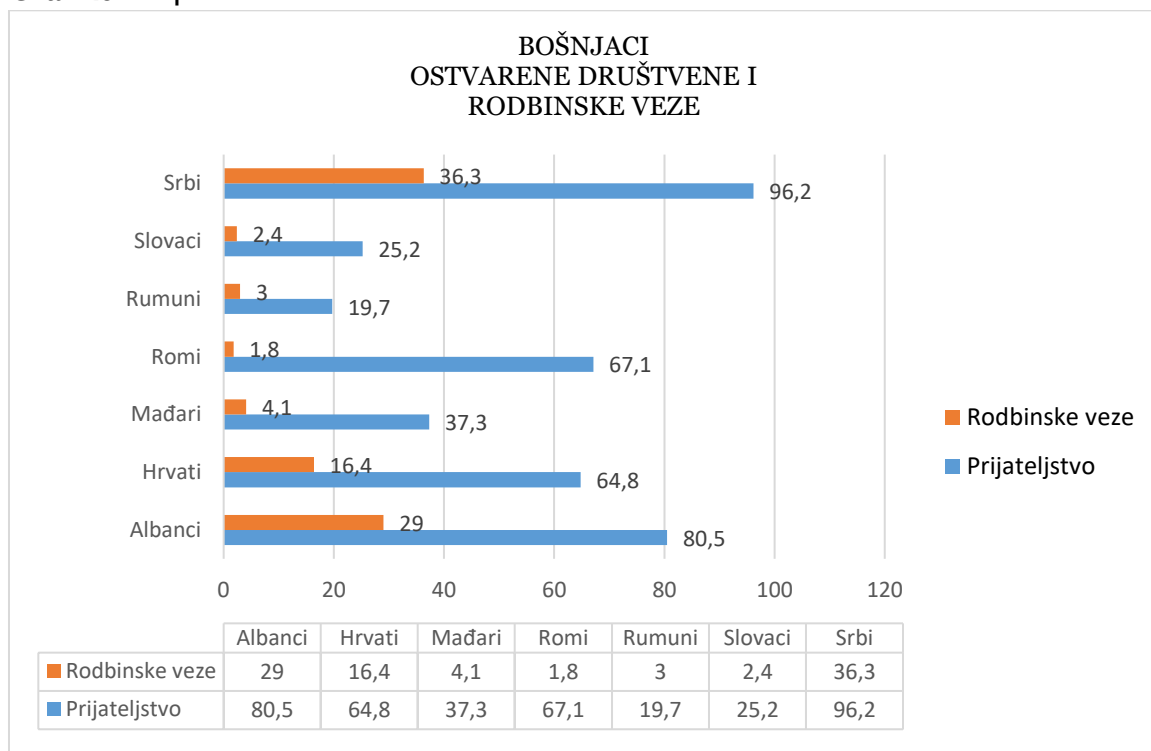
Grafikon R2

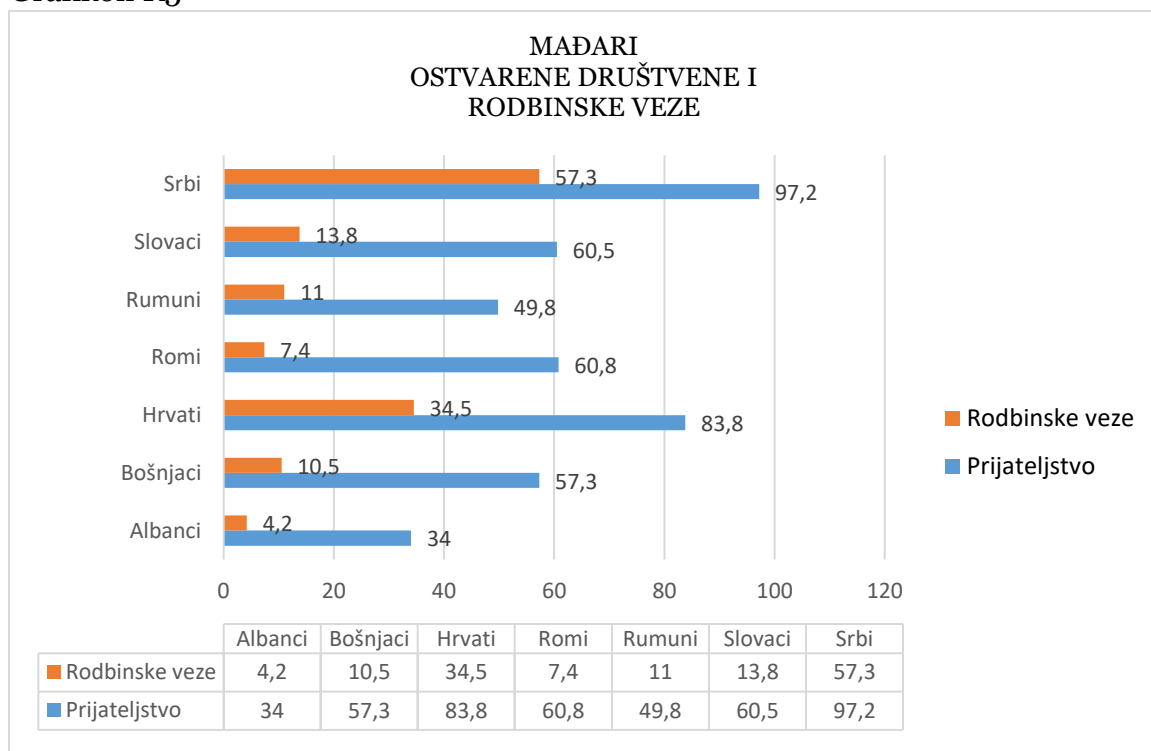
Grafikon R3

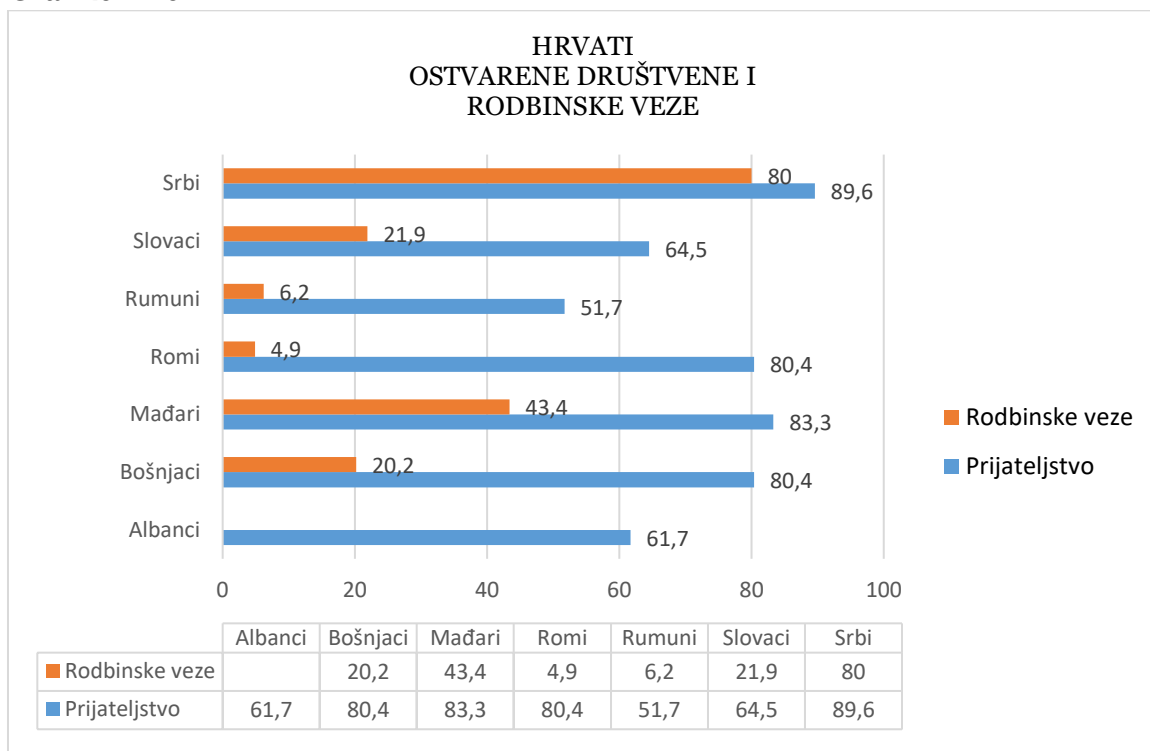
Grafikon R4

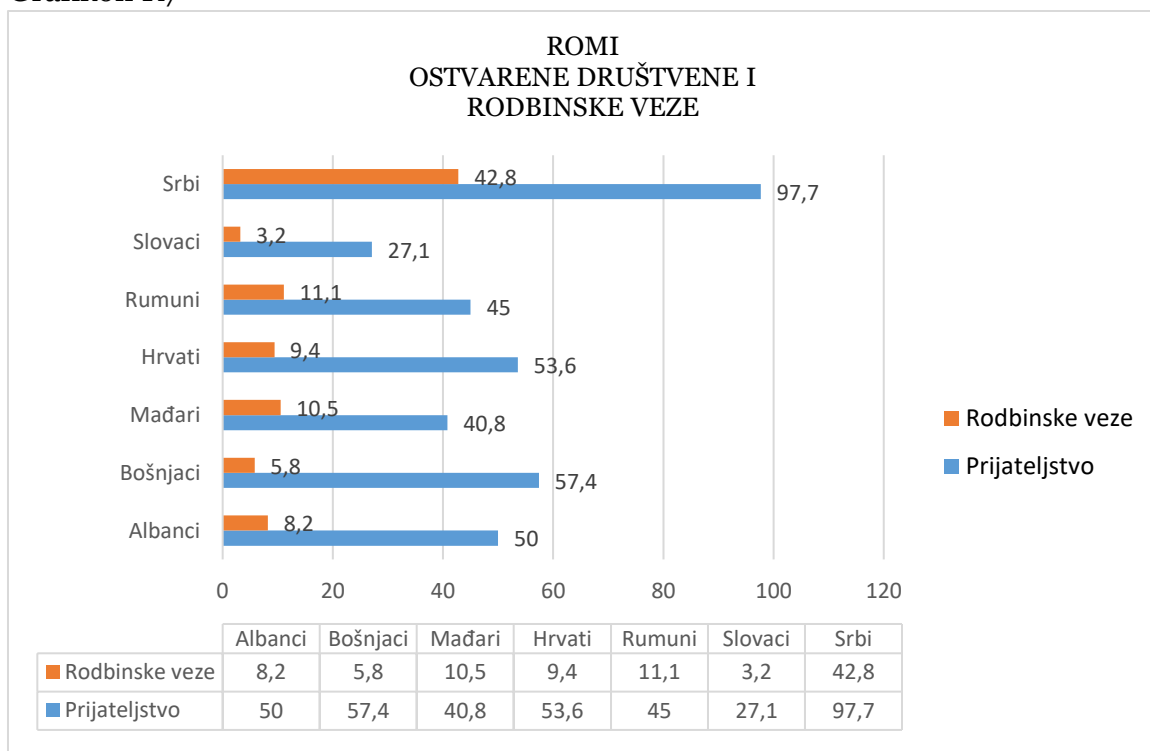
Grafikon R5

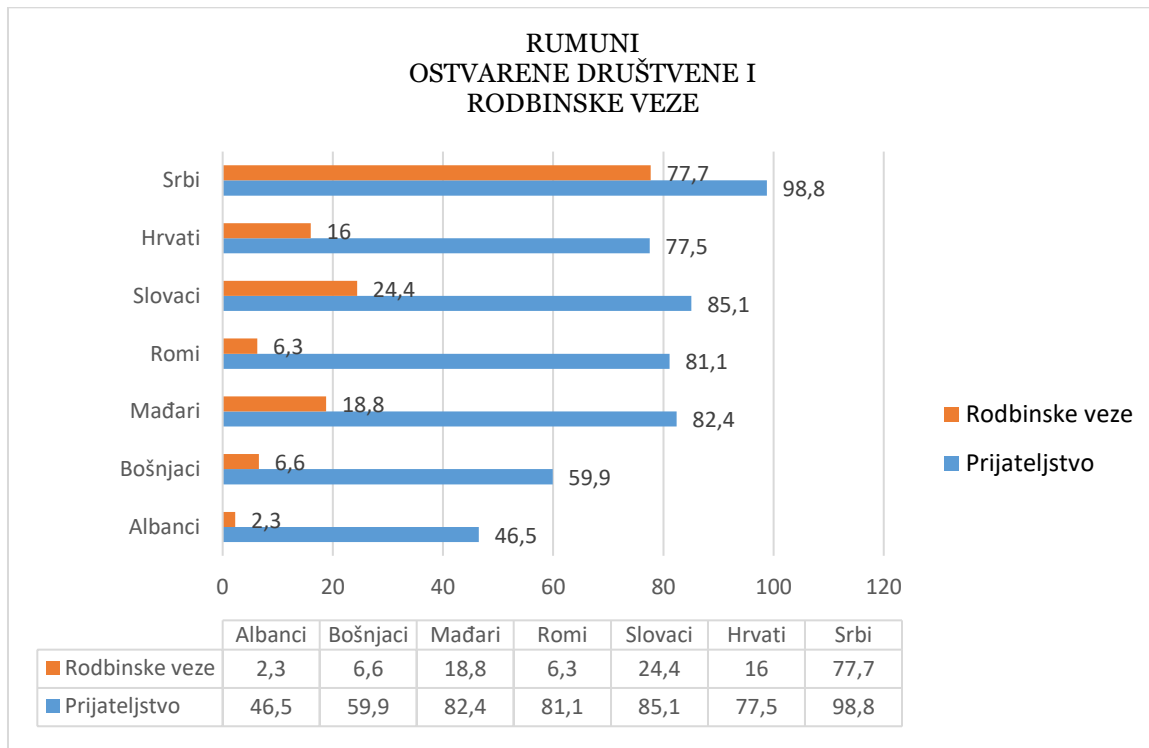
Grafikon R6

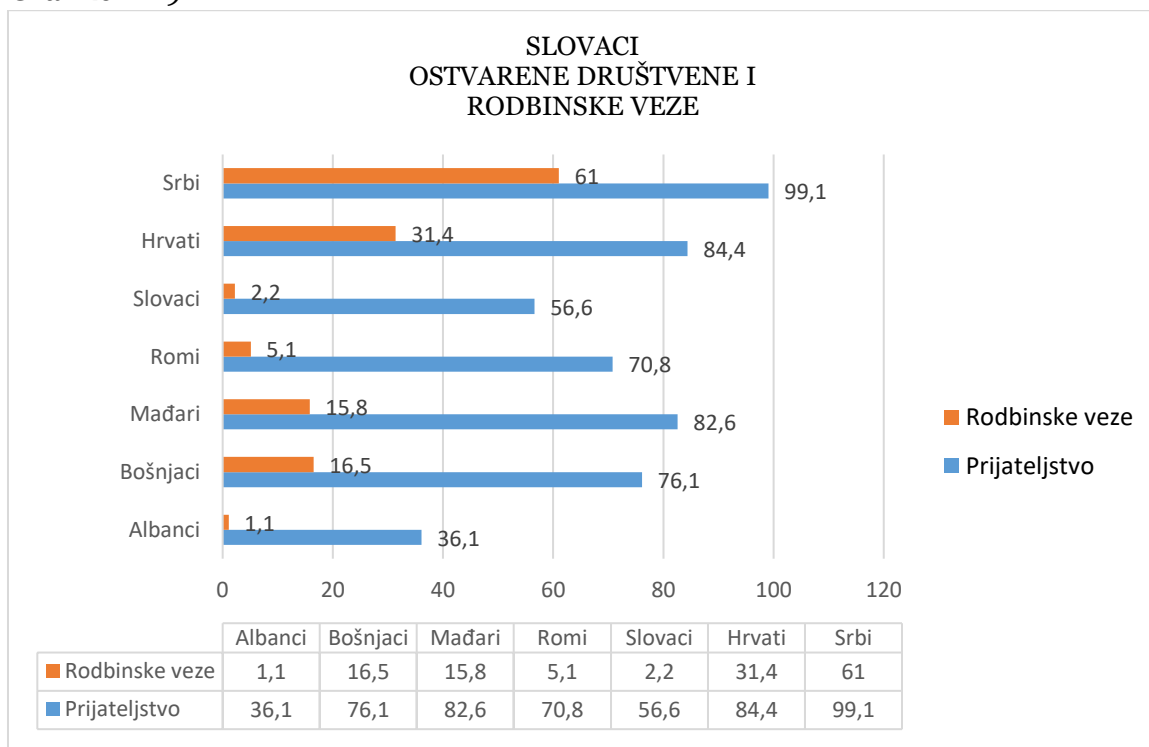
Grafikon R7

Grafikon R8

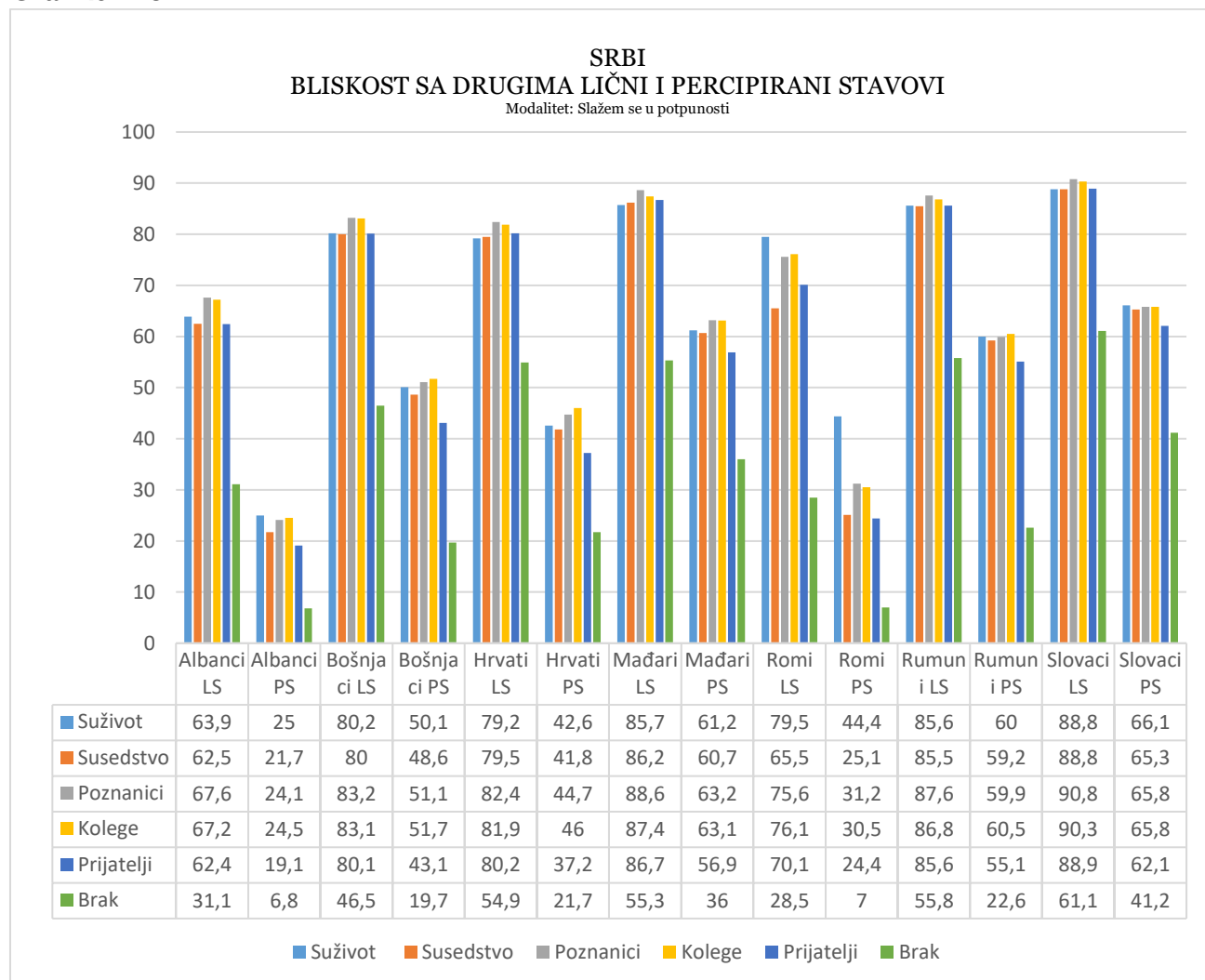
Grafikon R9

III.1.2. SOCIJALNA DISTANCA NA OSNOVU LIČNIH I PERCIPIRANIH STAVOVA

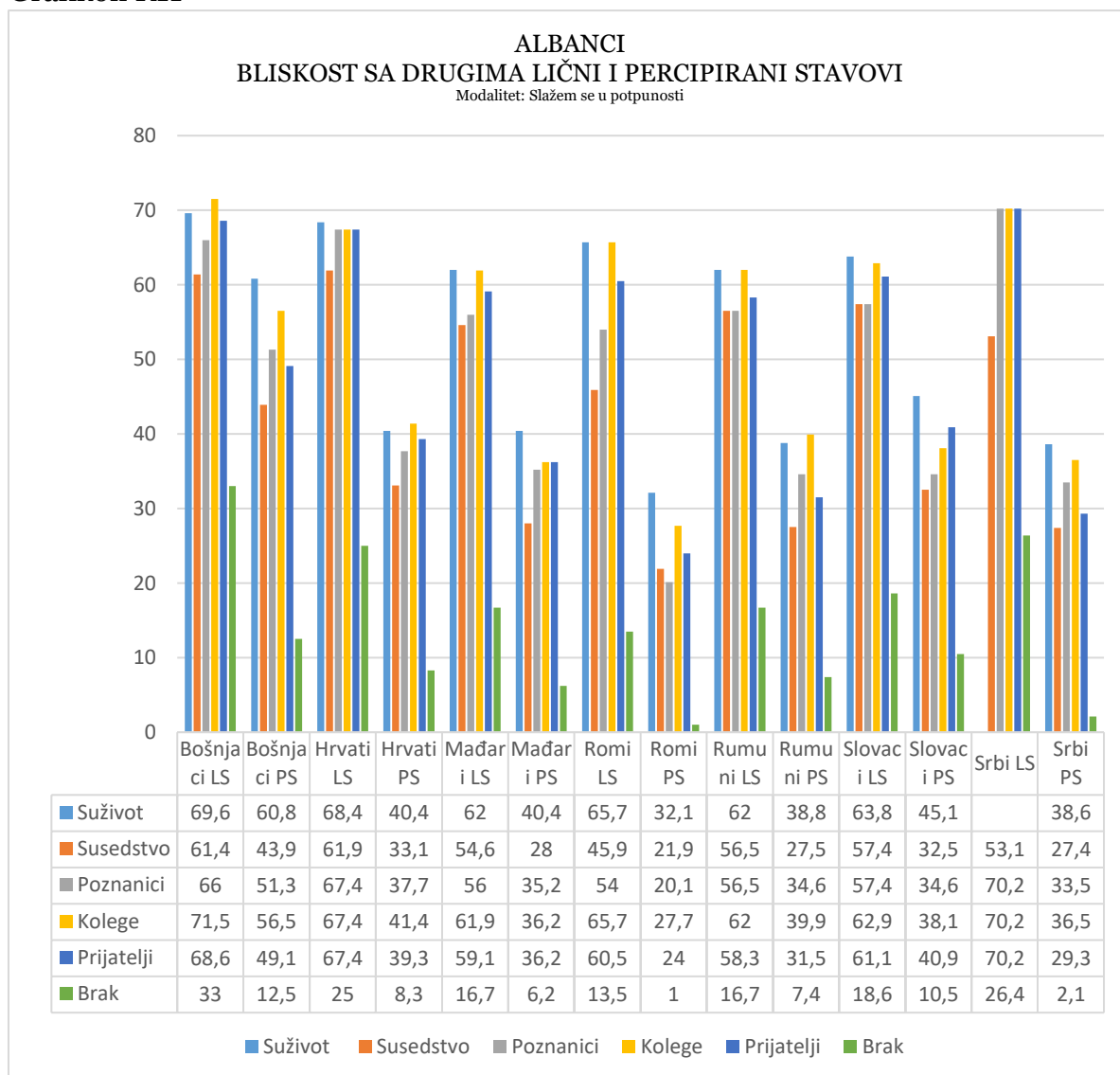
Grafikon 10

LS: Lični stavovi

PS: Percipirani stavovi zajednice

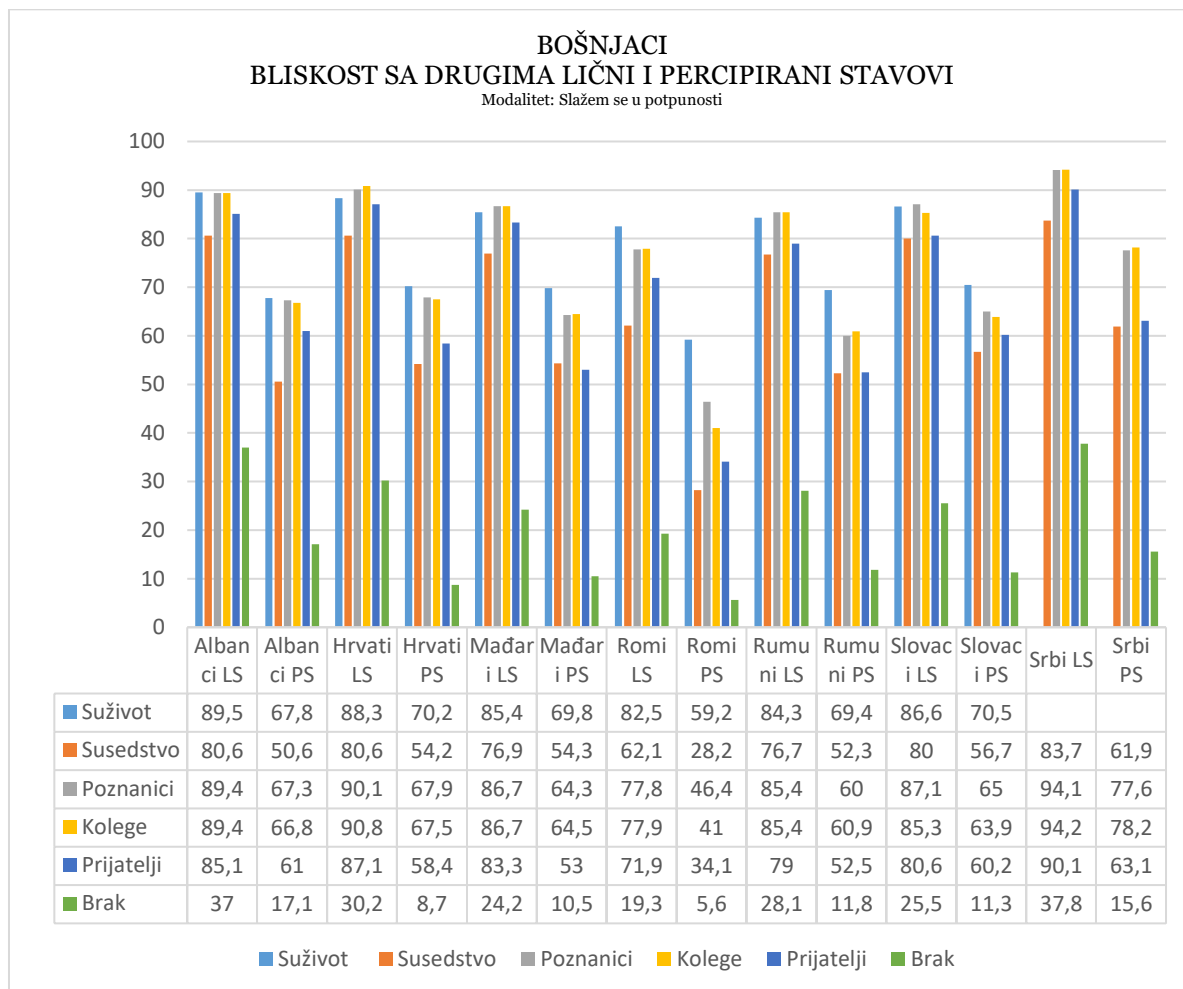
Grafikon R11

LS: Lični stavovi

PS: Percipirani stavovi zajednice

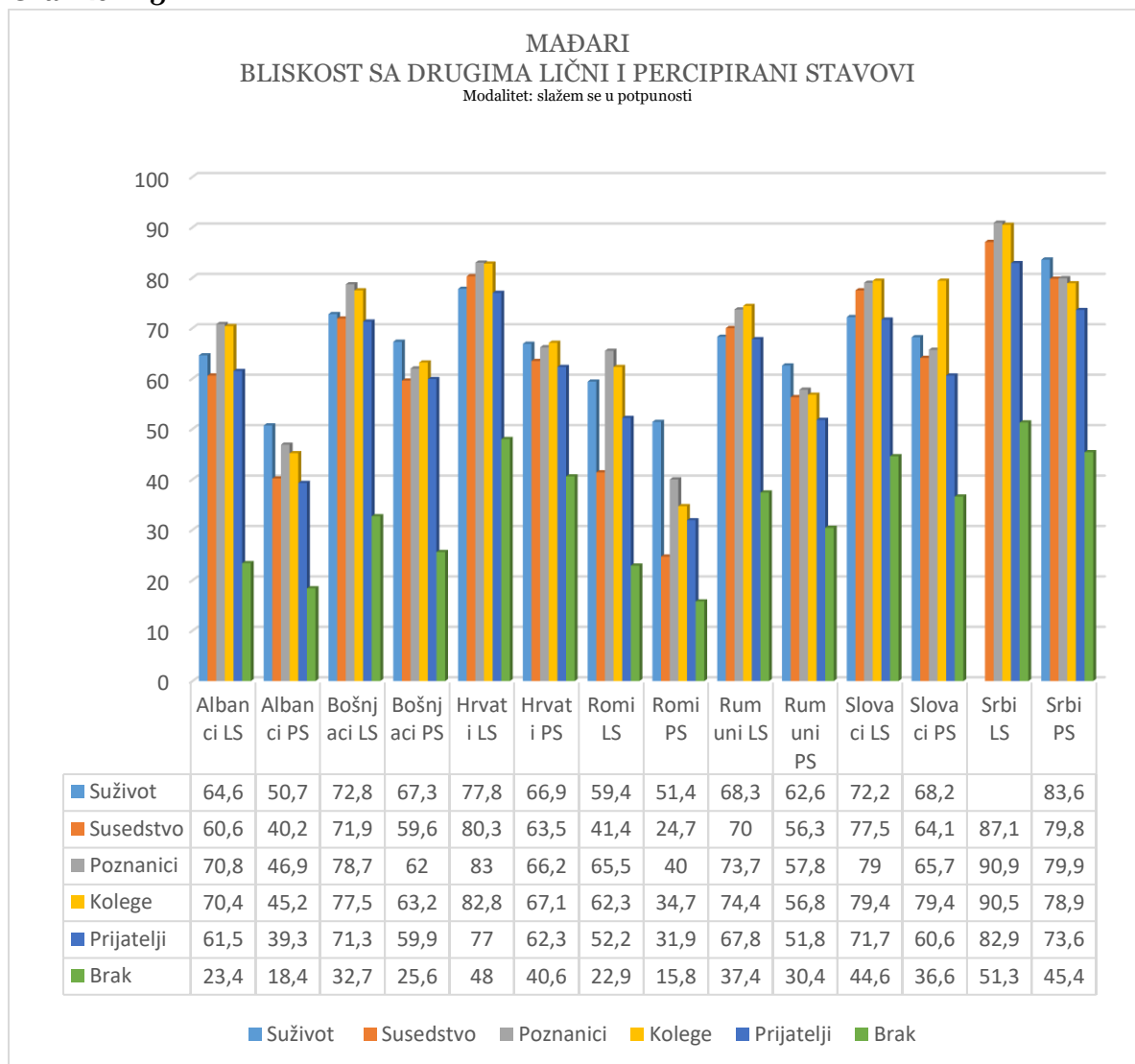
Grafiikon 12

LS: Lični stavovi

PS: Percipirani stavovi zajednice

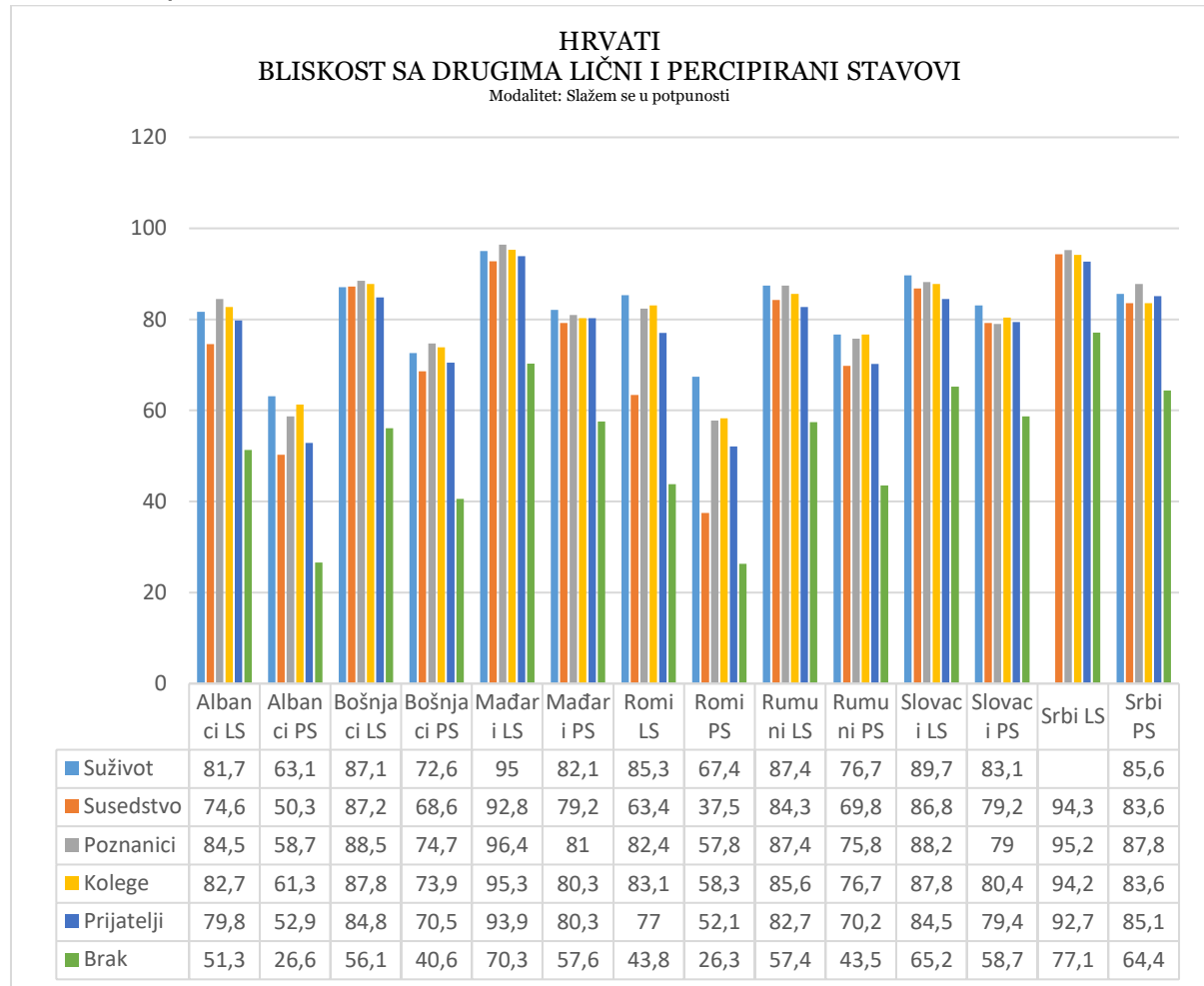
Grafikon 13

LS: Lični stavovi

PS: Percipirani stavovi zajednice

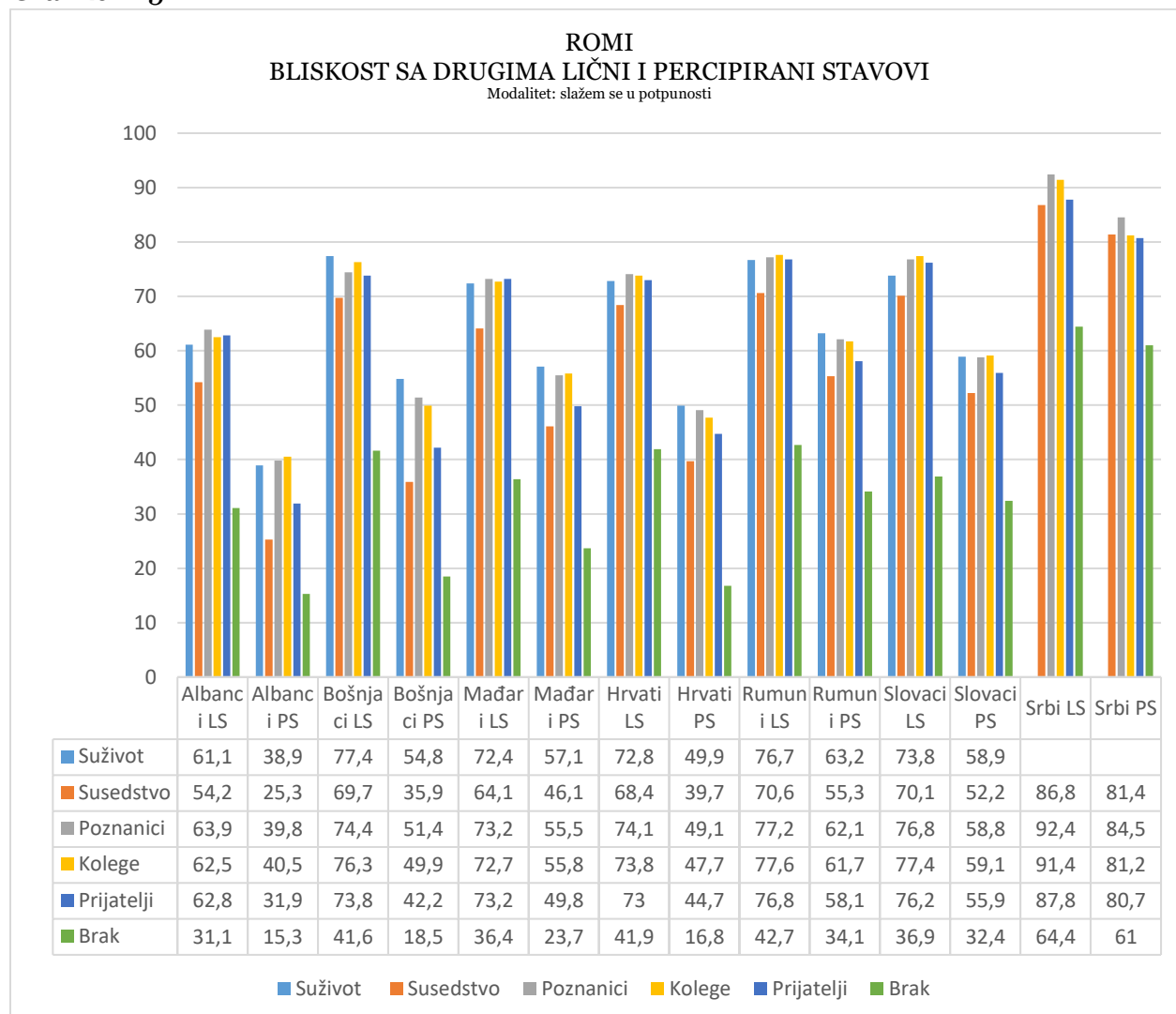
Grafikon 14

LS: Lični stavovi

PS: Percipirani stavovi zajednice

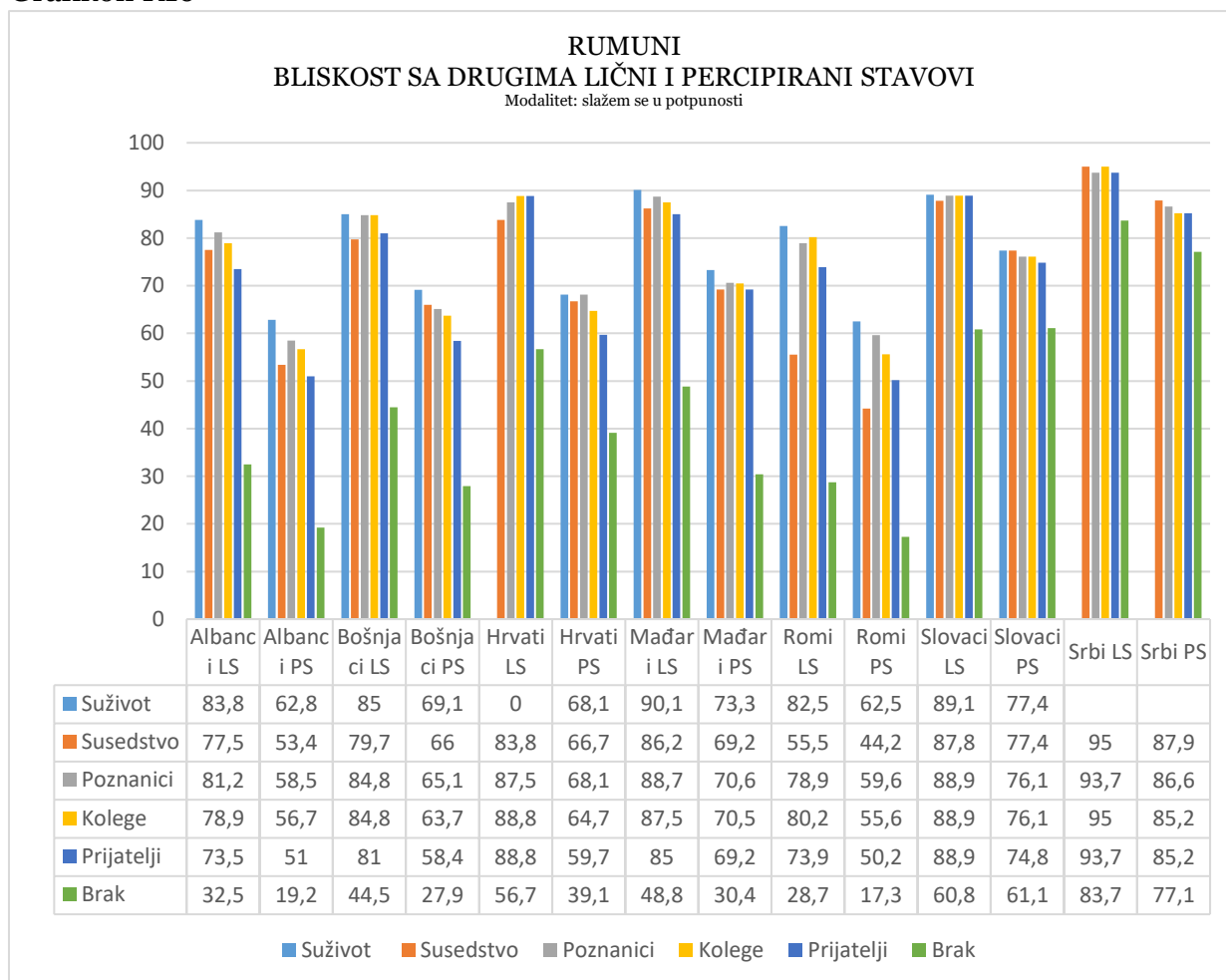
Grafikon 15

LS: Lični stavovi

PS: Percipirani stavovi zajednice

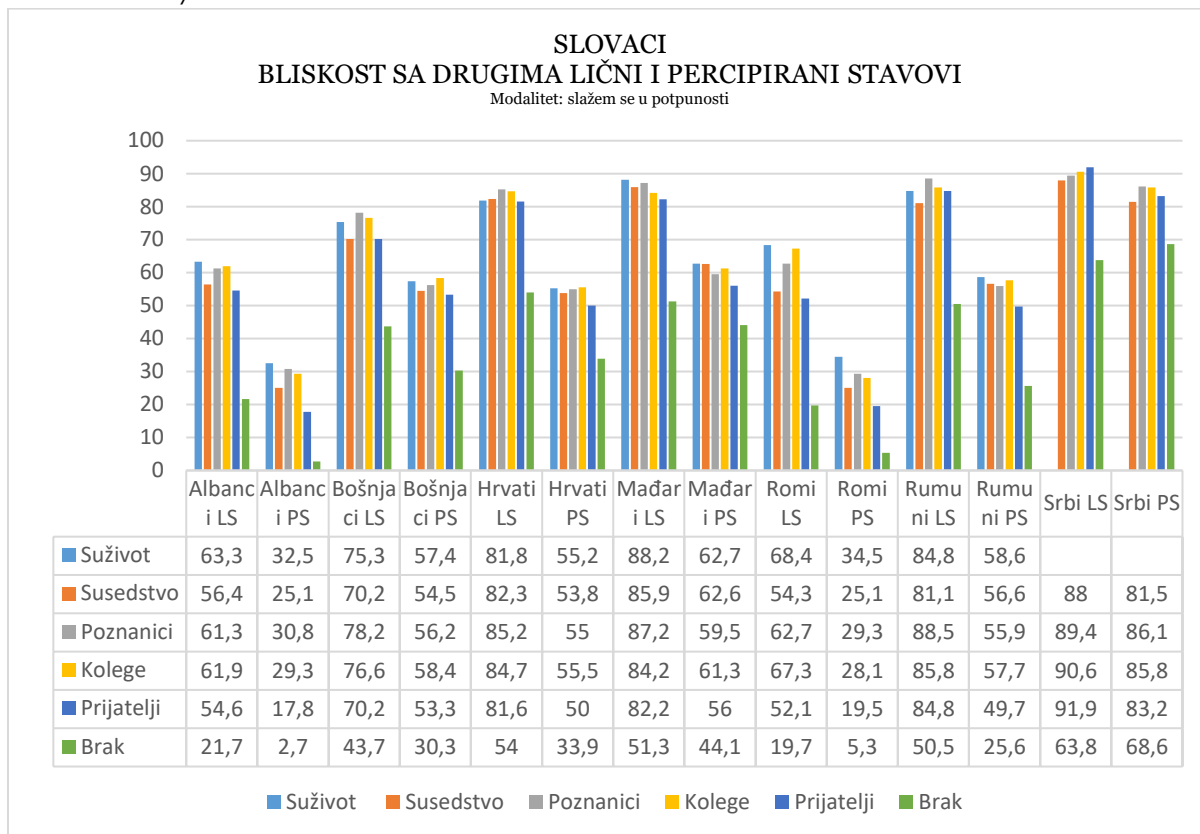
Grafikon R16

LS: Lični stavovi

PS: Percipirani stavovi zajednice

Grafikon R17

LS: Lični stavovi

PS: Percipirani stavovi zajednice

III.1.3. DRUŠTVENE ULOGE

Tabela R2

PREDSED. DRŽAVE	PREDSED. OPŠTINE	NASTAVNIK	LEKAR	PREDSED. DRŽAVE	PREDSED. OPŠTINE	NASTAVNIK	LEKAR
SRBI POVERENJE PREMA NACIONALNIM MANJINAMA PREMA DRUŠTVENIM ULOGAMA Modalitet: Slažem se u potpunosti				ALBANCI POVERENJE PREMA SRBIMA I NACIONALNIM MANJINAMA PREMA DRUŠTVENIM ULOGAMA Modalitet: Slažem se u potpunosti			
ALBANCI				SRBI			
24,7	38,3	55,5	61,5		24	47,9	56,2
BOŠNJACI				BOŠNJACI			
34,0	51,9	69,8	75,5	59,2	15,3	49,4	63,3
HRVATI				HRVATI			
31,9	49	67,4	72,9	52,7	15	46,2	59,1
MAĐARI				MAĐARI			
36,1	55	73,3	78,9	51,7	13,9	35,5	55,9
ROMI				ROMI			
37,6	53,1	68,8	69,9	39,4	27,6	41,5	51
RUMUNI				RUMUNI			
36,3	53,4	73,1	78,3	48,5	8,8	33,3	46,7
SLOVACI				SLOVACI			
39,1	56,5	76,8	80,6	48,5	8,8	33,3	46,2
BOŠNJACI POVERENJE PREMA SRBIMA I NACIONALNIM MANJINAMA PREMA DRUŠTVENIM ULOGAMA Modalitet: Slažem se u potpunosti				HRVATI POVERENJE PREMA SRBIMA I NACIONALNIM MANJINAMA PREMA DRUŠTVENIM ULOGAMA Modalitet: Slažem se u potpunosti			
SRBI				SRBI			
	63,8	84,7	88,5		81,5	86	87,2
ALBANCI				ALBANCI			
43,9	38,7	67,5	80,4	53,7	60,1	62,7	70,7
HRVATI				BOŠNJACI			
47,5	37,4	68,7	75,4	60,5	64,8	72,7	80
MAĐARI				MAĐARI			
43,4	37,6	63,1	72,8	62,4	81,1	80,9	86,3
ROMI				ROMI			
38,8	39,4	62,3	65,6	56,7	58,2	69,6	76,9
RUMUNI				RUMUNI			
46,2	39,2	63,4	70,4	60,5	67,3	71,8	79,9
SLOVACI				SLOVACI			
46,6	37,2	64,3	72	64,8	75,3	77,2	82,7
MAĐARI POVERENJE PREMA SRBIMA I NACIONALNIM MANJINAMA PREMA DRUŠTVENIM ULOGAMA Modalitet: Slažem se u potpunosti				ROMI POVERENJE PREMA SRBIMA I NACIONALNIM MANJINAMA PREMA DRUŠTVENIM ULOGAMA Modalitet: Slažem se u potpunosti			
SRBI				SRBI			
	66,8	69,9	78,5		83,7	85,7	86,9
ALBANCI				ALBANCI			
39,3	40,1	48,9	58,9	28	32,6	42,2	47,5
BOŠNJACI				BOŠNJACI			
48,5	49,2	60	70,5	30,9	35,2	48,5	53,5
HRVATI				HRVATI			
55,1	61,2	66,8	76,7	29,5	29,5	47,3	56,8
ROMI				MAĐARI			
40,3	42	52	56,9	31,6	34,8	45,7	57,4
RUMUNI				RUMUNI			
46,7	50	59	70,6	33,9	35,6	47,3	51,7
SLOVACI				SLOVACI			

52,6	57,6	63,2	75,1	35,2	32,1	46,1	53,2
RUMUNI POVERENJE PREMA SRBIMA I NACIONALNIM MANJINAMA PREMA DRUŠTVENIM ULOGAMA Modalitet: Slažem se u potpunosti				SLOVACI POVERENJE PREMA SRBIMA I NACIONALNIM MANJINAMA PREMA DRUŠTVENIM ULOGAMA Modalitet: Slažem se u potpunosti			
SRBI				SRBI			
	92,8	89,9	95,6		72,6		
ALBANCI				ALBANCI			
41,3	45,6	62,6	66,9	34,1	38,8	55,7	57,3
BOŠNJACI				BOŠNJACI			
44,8	49,8	71,3	77,1	52,1	55,4	75,1	82,1
HRVATI				HRVATI			
47,1	56,9	71,4	75,4	57,5	58,4	78	84
MAĐARI				MAĐARI			
47,1	61,4	71,5	79,7	54,3	59,5	73,7	84,3
ROMI				ROMI			
48,5	57	71,3	75,5	44,2	45,8	32,8	66,5
SLOVACI				RUMUNI			
53	67,4	78,7	82,8	57,2	63,1	75,4	83,7

III.2. INTEGRACIONI POTENCIJAL

S obzirom na to da socijalna distanca nije povoljna, ali na sreću ne dramatično da bi trebalo odustati od podsticanja socijalnih veza među različitim društvenim grupama, ispitali smo, doduše sa samo nekoliko pitanja, kakav je integracioni potencijal srbijanskog društva, odnosno koliko su pripadnici nacionalnih manjina privrženi Srbiji i koliko su spremni za unutrašnju socijalnu mobilnost.

Vežanost nacionalnih manjina za Srbiju je merena na skali od 1 do 11, a u grafikonima R 18 do R 29 iskazani su rezultati za tri najviše cifre na skali (9, 10, 11). Uporedo je istim metodom merena vežanost pripadnika nacionalnih manjina za matičnu državu (zemlju porekla), a nezavisno su mereni stavovi pripadnika manjina u odnosu na situacije u kojima se iskazuju emocije (susreti sportskih timova iz Srbije i država porekla).

Iz grafikona 18 uočljivo je da su ispitanici pripadnici svih nacionalnih manjina, izuzev albanske, više vežani za Srbiju nego za matičnu državu. Ta razlika nije velika u vezi sa osećanjima ispitanika bošnjačke, hrvatske i mađarske nacionalne manjine, ali je značajna kod ispitanika rumunske i slovačke nacionalnosti. Privrženost Roma Srbiji je najveća, ali s obzirom na nisku svest pripadnika romske nacionalne manjine o zemlji porekla i konfuziju koja postoji u literaturi i politikama u vezi sa tim, nije ispitivana vežanost za zemlju (zemlje) porekla.

Emotivni stavovi ispitanika u politički i socijalno neutralnoj situaciji (sportski meč), koja sučeljava interese Srbije i matične države, ukazuju na to da bi ispitanici u svim slučajevima podršku dali timu koji je bolji, ali i to da bi određeni deo ispitanika slovačke i rumunske nacionalne manjine prednost dao srbijanskom timu, a da bi pripadnici svih ostalih nacionalnih manjina prednost dali timu iz zemlje porekla.

Najzad, socijalna mobilnost ispitanika koji reprezentuju nacionalne manjine je takva da ukazuje na njihovu spremnost za preseljenjem prvenstveno u urbane centre u kojima u značajnijem broju ili tradicionalno žive njihovi sunarodnici, i u nešto nižem procentu u Beograd. Određeni broj ispitanika nije spreman da se preseli ni u jedan od ponuđenih gradova (Beograd, Novi Sad, Subotica, Niš, Novi Pazar, Vranje), čak i kada bi mu bio ponuđen dobro plaćen i siguran posao. Pripadnici nacionalnih manjina sa područja Vojvodine su manje spremni za preseljenje u gradove u centralnom području Srbije, ali izvestan procenat pripadnika albanske (17,9%) i bošnjačke (35%) nacionalne manjine bi se preselio u Suboticu ili Novi Sad. Značajan je podatak da bi se petina ispitanika albanske nacionalnosti preselila u Vranje i Niš.

Višejezičnost i mogućnost da se u javnim i drugim školama nastava održava višejezično, ili barem dvojezično, trebalo bi da su temeljan oslonac integracione multikulturalne politike. Ohrabrujući su podaci koji ukazuju na to da većina ispitanika svakodnevno pored maternjeg jezika govori i srpski. Svi ispitanici albanske nacionalnosti svakodnevno govore albanski u javnom i privatnom prostoru, a trećina njih svakodnevno govori i srpski. Još je povoljnija situacija među ispitanicima mađarske nacionalnosti od kojih njih 93,2% svakodnevno govori maternji mađarski,

ali i 79,1% među njima svakodnevno govori i srpski. Ispitanici slovačke nacionalne manjine gotovo ravnopravno koriste maternji jezik i srpski, a ohrabrujuća je situacija i među ispitanicima romske i rumunske nacionalnosti, koji svakodnevno maternje jezike govore nešto češće nego srpski. Bosanski i srpski svakodnevno govori 84,7%, odnosno 62,8% Bošnjaka. Ispitanici hrvatske nacionalnosti svakodnevno češće govore srpski 90,8% nego hrvatski 38,7%.

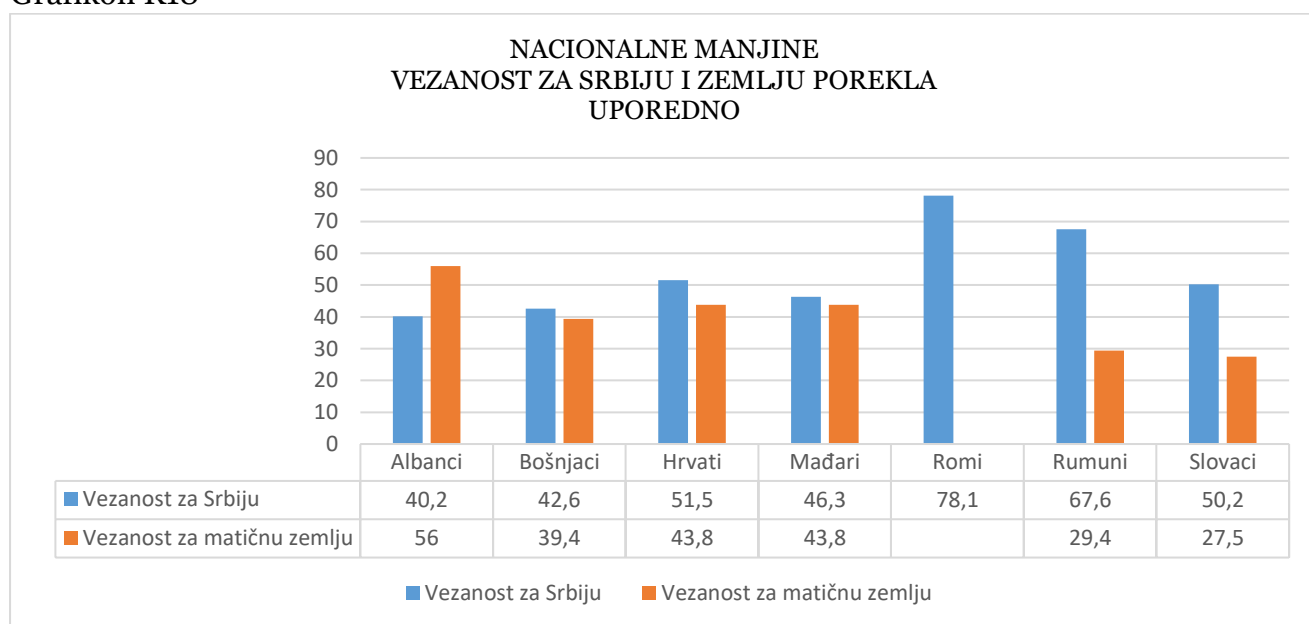
Ohrabrujuće je i to da bi ispitanici bošnjačke, hrvatske, romske, rumunske i slovačke nacionalnosti, kao i ispitanici srpske većine rado podržali dvojezično obrazovanje, a samo se pripadnici albanske i mađarske nacionalne manjine zalažu za obrazovanje sunarodnika isključivo na albanskom i mađarskom.

Za integraciju nacionalnih manjina važan je i stav većine. Podaci iskazani u grafikonu R31 ukazuju na to da bi manje od trećine ispitanika srpske nacionalnosti prihvatilo brak sa pripadnicima romske i albanske nacionalne manjine, a da bi brak sa pripadnicima ostalih nacionalnih manjina prihvatili u rasponi od 46,5% (Bošnjaci) do 61,1% (Slovaci), što nije ohrabrujuće.

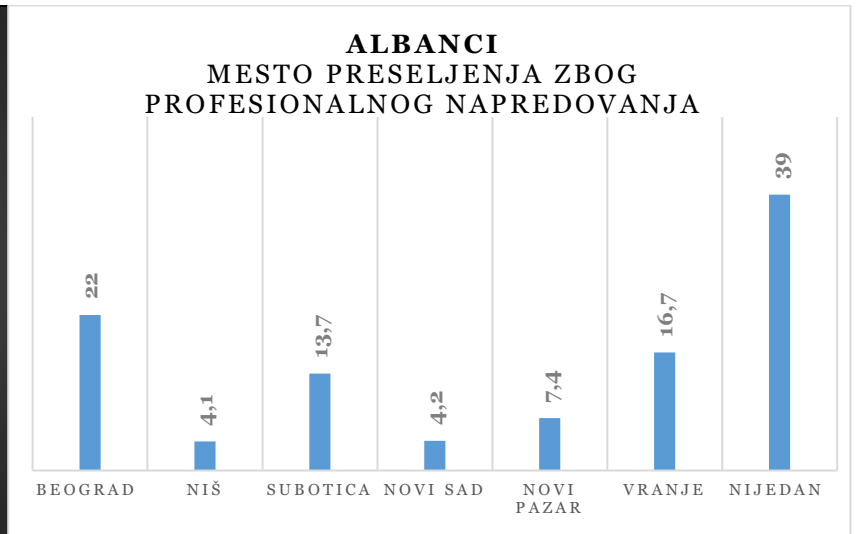
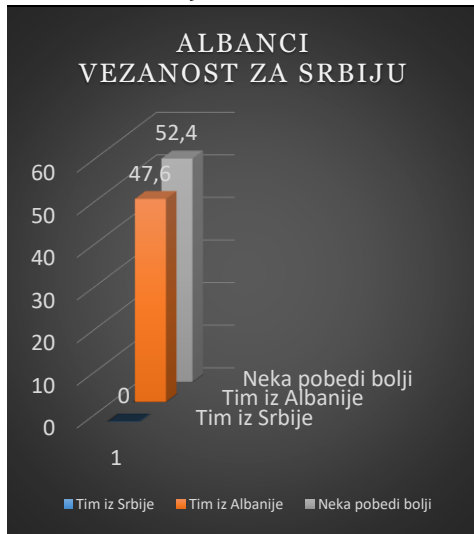
U sledećem grafikonu (R?) su podaci koji ukazuju na to da bi suživot u istoj zemlji ispitanici srpske nacionalnosti prihvatili u rasponu od 63,9% sa pripadnicima albanske nacionalnosti do 88,8% sa pripadnicima slovačke nacionalne manjine.

Uprkos tome što ispitanici srpske nacionalnosti izražavaju različit stepen bliskosti sa različitim nacionalnim manjinama i jasnom negativnom stavu ispitanika albanske nacionalnosti i relativno niskom procentu (oko 50%) bliskosti pripadnika ostalih nacionalnih manjina (izuzev Roma) sa državom Srbijom postoji prostor da se javnim politikama poveća integracioni potencijal srbijanskog društva.

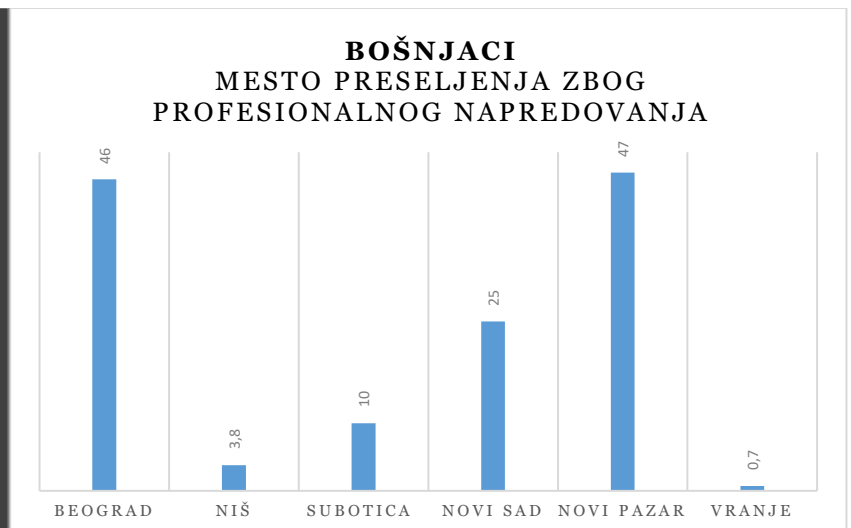
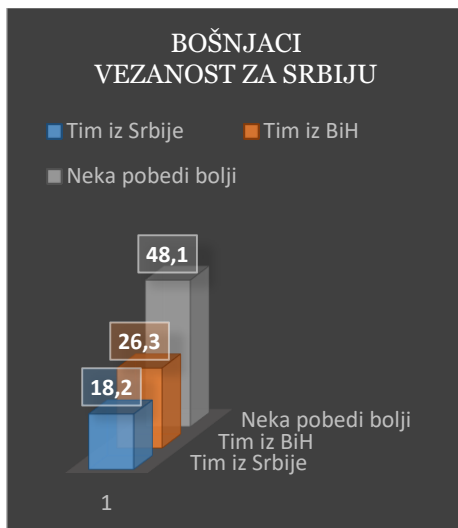
Grafikon R18

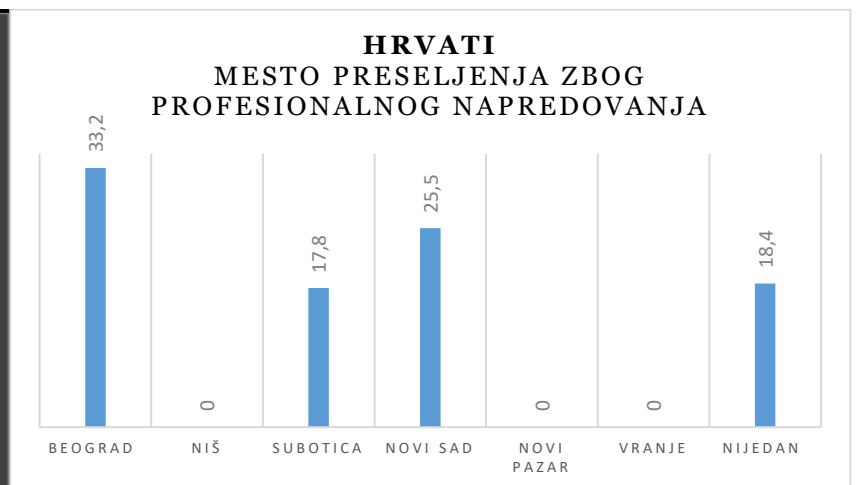
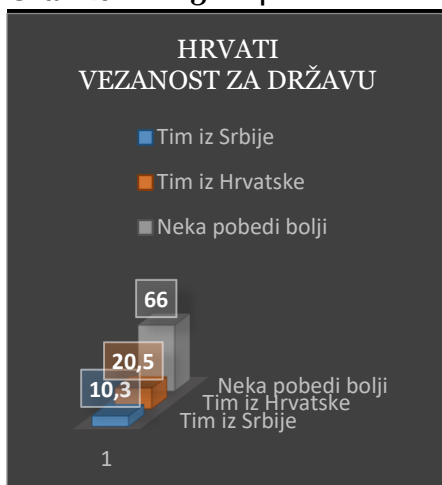
Grafikoni R19 i 20

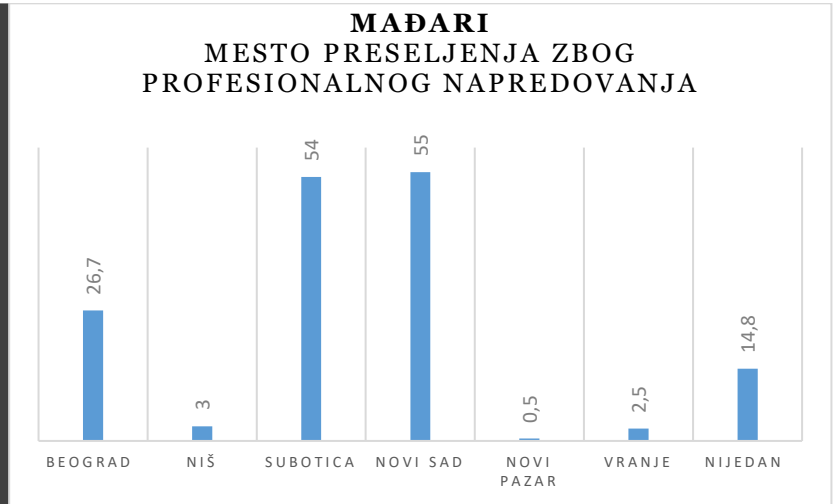
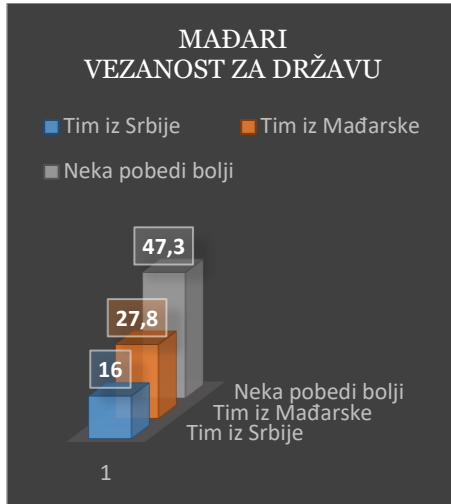
Grafikoni R21 i 22

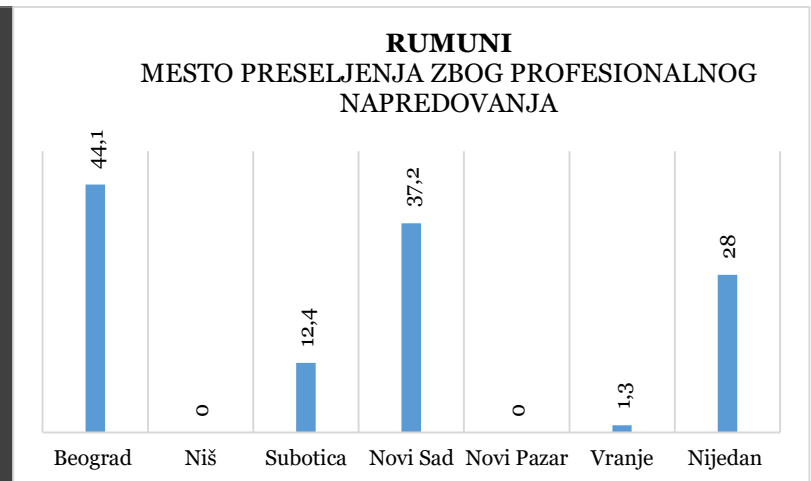
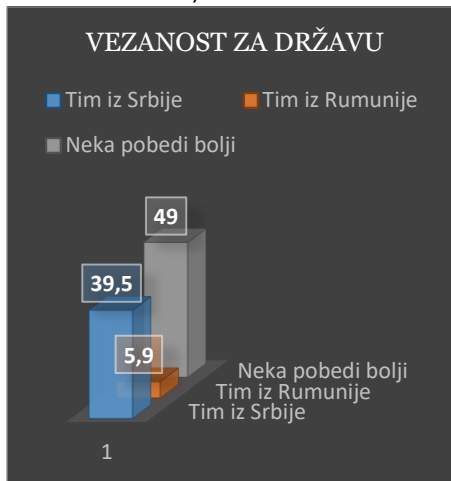
Grafikoni R23 i 24

Grafikoni R25 i 26

Grafikoni R27 i 28

Grafikoni R29 i 30

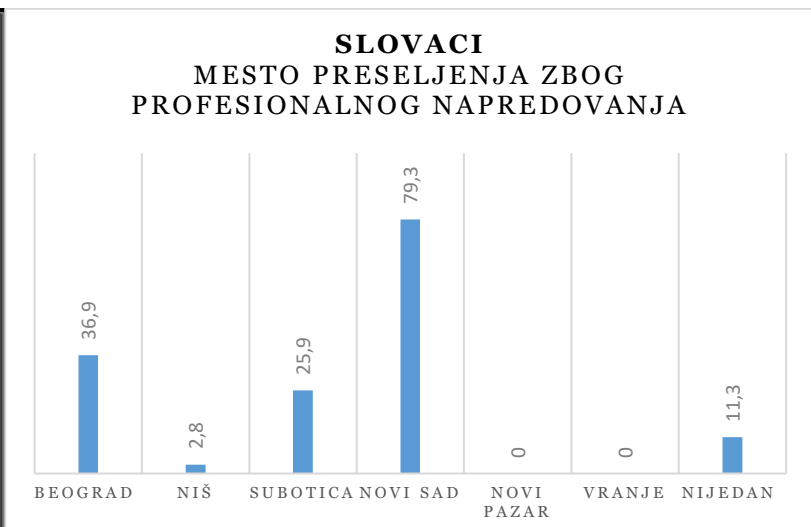
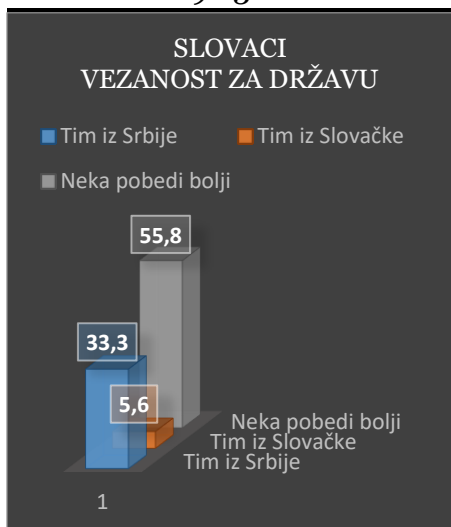

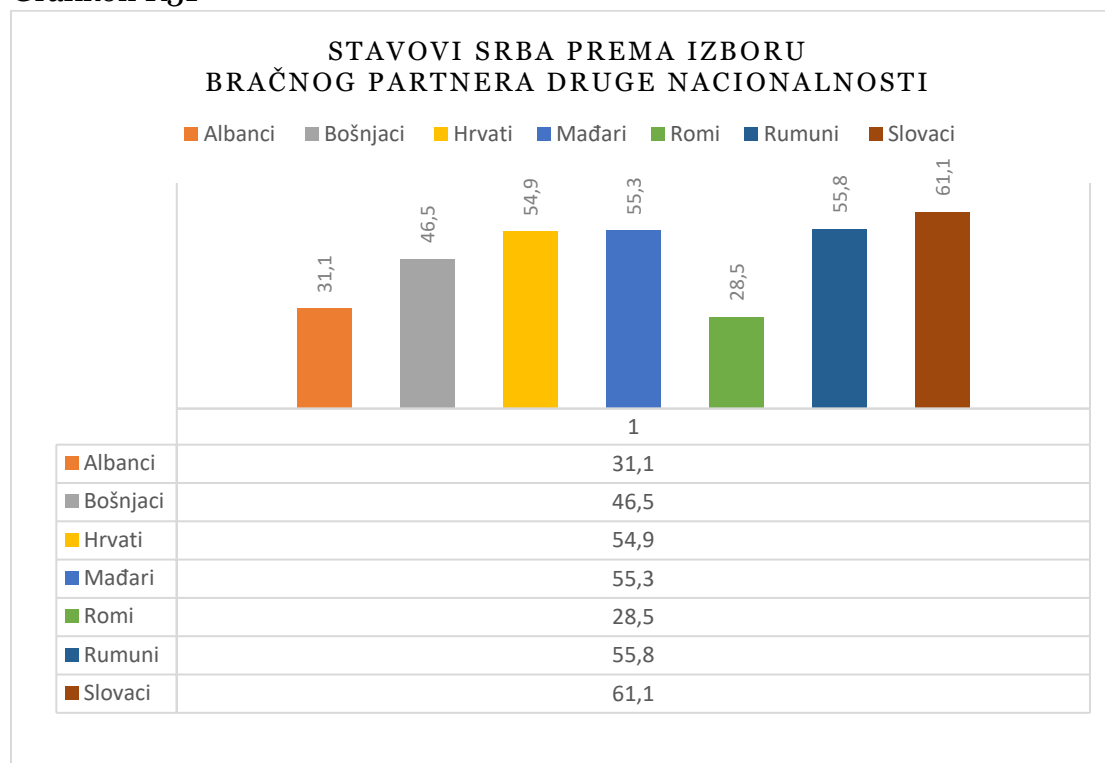
Tabela R3

NACIONALNE MANJINE SVAKODNEVNA UPOTREBA MATERNJEG JEZIKA I SRPSKOG							
ALBANCI		BOŠNJACI		HRVATI		MAĐARI	
ALBANSKI	SRPSKI	BOSANSKI	SRPSKI	HRVATSKI	SRPSKI	MAĐARSKI	SRPSKI
97,8	33,3	84,7	62,8	38,7	90,8	93,2	79,1
ROMI		RUMUNI		SLOVACI			
ROMSKI	SRPSKI	RUMUNSKI	SRPSKI	SLOVAČK I	SRPSKI		
69,0	89,3	68,6	87,6	97,1	84,9		

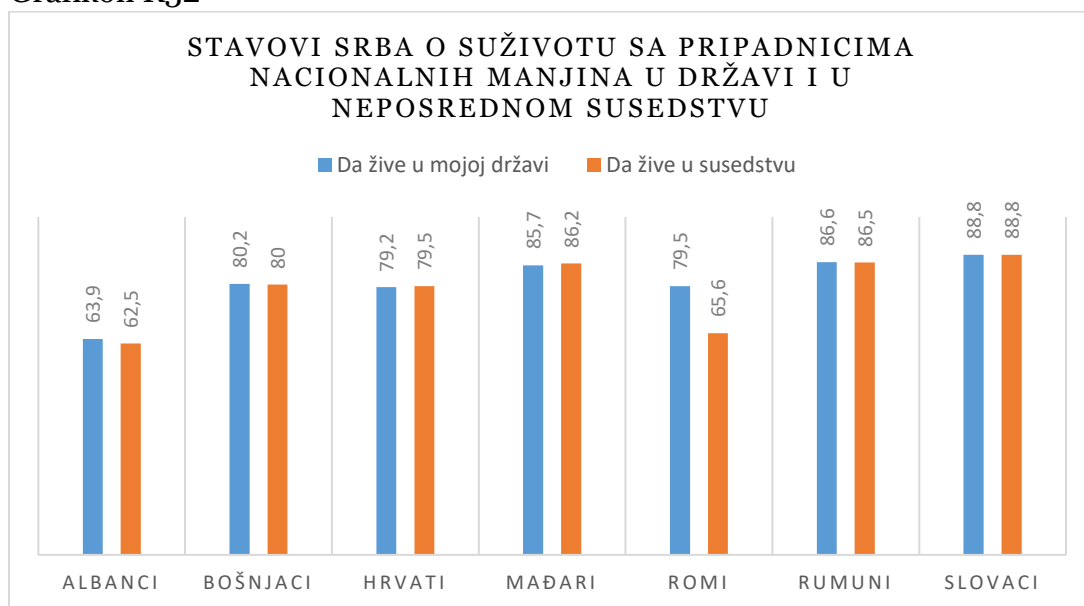
Tabela R4

NACIONALNE MANJINE JEZIK OBRAZOVANJA: SAMO MATERNJI ILI DVOJEZIČNO							
ALBANCI		BOŠNJACI		HRVATI		MAĐARI	
ALBANSKI	DVOJEZIČNO	BOSANSKI	DVOJEZIČNO	HRVATSKI	DVOJEZIČNO	MAĐARSKI	DVOJEZIČNO
50,8	47	36,2	49	20,1	52,1	58,7	48,3
ROMI		RUMUNI		SLOVACI			
ROMSKI	DVOJEZIČNO	RUMUNSKI	DVOJEZIČNO	SLOVAČKI	DVOJEZIČNO		
13,2	69,2	26,9	74	51,3	65,1		

Grafikon R31

Grafikon R32

III.3. OSTVARIVANJE MANJINSKIH PRAVA

Zadovoljstvo građana pripadnika nacionalnih manjina ostvarivanjem priznatih prava i radom manjinskih samouprava je najupečatljiviji pokazatelj uspešnosti javnih politika koje se staraju o položaju i pravima nacionalnih manjina. Takođe, integracija nacionalnih manjina i integracione politike koje bi trebalo da podstaknu socijalnu koheziju zavise od toga u kojoj meri su građani pripadnici nacionalnih manjina zadovoljni merama javnih politika, koje su posvećene zaštiti i očuvanju njihovih etničkih i kulturnih prava.

Nalazi nisu ohrabrujući jer većina ispitanika, pripadnika svih nacionalnih manjina obuhvaćenih uzorkom, smatra da ne ostvaruje priznata prava na obrazovanje, kulturu, službenu upotrebu jezika i pisma i informisanje preko ili uz pomoć nacionalnih saveta. Jedino ispitanici mađarske nacionalnosti imaju podeljeno mišljenje u vezi sa zadovoljstvom kvalitetom ostvarivanja nacionalnih prava preko nacionalne manjinske samouprave, ali trebalo bi pomenuti da je čak trećina ispitanika mađarske nacionalnosti bila neodlučna.

Ispitanici mađarske nacionalnosti su jedini zadovoljni radom svoje manjinske samouprave, jer 66,3% njih ima pozitivan stav prema radu Nacionalnog saveta Mađara, a 16,5% ih nije zadovoljno radom ovog tela manjinske samouprave. Ispitanici ostalih nacionalnosti su nezadovoljni radom svojih manjinskih samouprava. Čak 73,1% ispitanika romske, 58,3% bošnjačke, 56,7% slovačke, 53,1% rumunske, 53,6% hrvatske i 48,6% albanske nacionalnosti je izričito nezadovoljno radom svojih manjinskih samouprava.

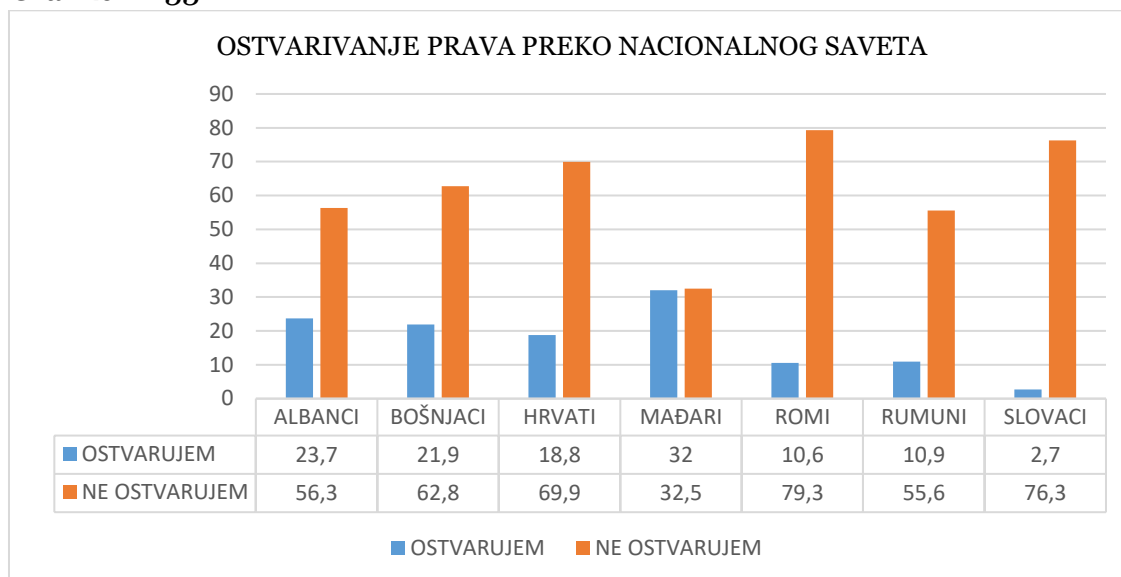
III.3.1. Stavovi o ostvarivanju prava i radu nacionalnih saveta nacionalnih manjina

Tabela R5

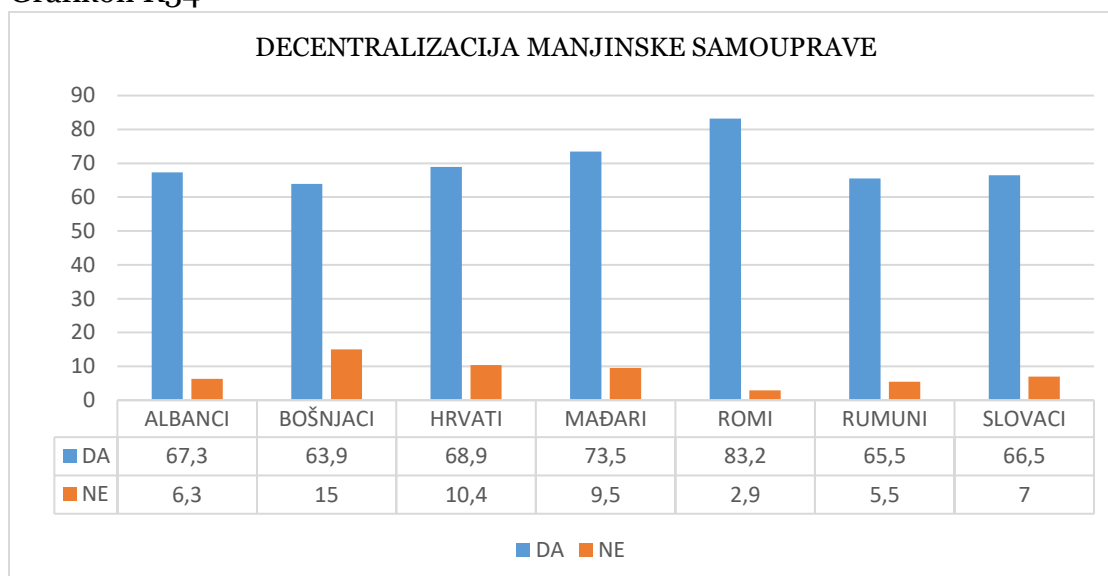
OCENA RADA NACIONALNIH SAVETA							
ALBANCI		BOŠNJACI		HRVATI		MAĐARI	
+	-	+	-	+	-	+	-
41	48,6	33,6	58,3	32	53,6	66,3	16,5
ROMI		RUMUNI		SLOVACI			
+	-	+	-	+	-		
10,6	73,1	23,5	53,1	23,9	56,7		

Razliku do 100% čine ispitanici/e koji su odgovorili 'Ne znam' ili 'Ne želim da odgovorim'.

Grafikon R33

Grafikon R34

III.3.2. *Socijalno uključivanje Roma*

77,2% ispitanika romske nacionalnosti je obavješteno o tome da je Vlada Republike Srbije usvojila Strategiju socijalnog uključivanja Roma i Romkinja 2016. do 2025. godine. O tome informaciju nema petina ispitanika, 22,3%.

Manje od polovine ispitanika (46,2%) je obavješteno da Strategijom koordinira Koordinaciono telo koje se ustanovila Vlada Republike Srbije, a nešto više (48%) nema saznanja o tome.

U poslednje četiri godine koliko se Strategija sprovodi život se poboljšao za 14,2% ispitanika, za 25,3% poboljšanje je minimalno, a 54,8% nije osetilo boljitak.

Stalan posao ima 18,9% ispitanika, povremen 29,3%, u sivoj ekonomiji je 29,7% ispitanika, a njih 19,2% ne radi.

Stambeni uslovi se nisu poboljšali za 59,5% ispitanika, sopstvenim sredstvima ih je unapredilo 36,4% ispitanika, a za 1,2% ispitanika oni su poboljšani zahvaljujući pomoći međunarodne organizacije ili lokalne samouprave.

Tabela R6

POSTOJANJE STRATEGIJA SOCIJALNOG UKLJUČIVANJA		
Da, čuo/čula sam	Ne, nisam čuo/čula	Ne želim da odgovorim
77,2	22,3	0,6

Tabela R7

POSTOJANJE KOORDINACIONOG TELA VLADE SRBIJE ZA SPROVOĐENJEE STRATEGIJA SOCIJALNOG UKLJUČIVANJA			
Da, znam	Da, dobro sam upoznat sa njegovim radom	Ne, nisam čuo/čula	Ne želim da odgovorim
46,2	3,5	48,0	2,3

Tabela R8

DA LI JE U POSLEDNJE 4 GODINE POBOLJŠAN ŽIVOT VAŠE PORODICE?			
Da, jeste	Jeste malo	Nije	Ne znam i ne želim da odgovorim
14,2	25,3	54,8	5,7

Tabela R9

DA LI STE ZAPOSLENI?					
Da, za stalno	Da, povremeno	Ne, ali radim na „crno“	Ne radim ništa	Studiram	Ne želim da odgovorim
18,9	29,3	29,7	19,2	1,1	1,8

Grafikon R35

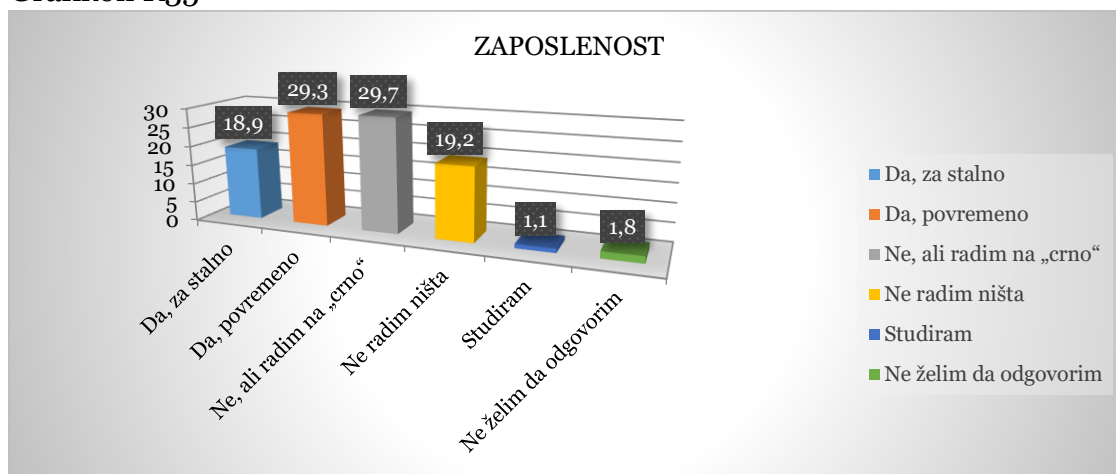

Tabela 150

DA LI SU U POSLEDNJE 4 GODINE UNAPREĐENI VAŠI STAMBENI USLOVI?			
Da, sopstvenim sredstvima	Da, pomogla mi je opština/međunarodna organizacija	Ne	Ne želim da odgovorim
36,4	1,2	59,5	2,9

III.4. DISKRIMINACIJA

Diskriminacija je uvek prepreka socijalnoj integraciji nacionalnih manjina i homogenizaciji društvenih vrednosti. Društvena i građanska ravnopravnost su uslovi za smanjenje socijalne distance i integracije nacionalnih manjina. Prema nalazima istraživanja, srbijansko društvo je opterećeno diskriminacijom na nacionalnoj osnovi. Sa diskriminacijom na nacionalnoj osnovi se suočavaju i pripadnici srpskog naroda i svih uzorkom obuhvaćenih nacionalnih manjina. Najčešća je diskriminacija u neformalnim kontaktima, ali i ona sa kojom se građani različitih nacionalnosti susreću tokom školovanja i rada. Ređi su oblaci diskriminacije pred organima javne vlasti gde građani ostvaruju prava.

59,6% ispitanika albanske nacionalnosti i 56,4% ispitanika bošnjačke nacionalnosti se suočilo više od deset puta sa diskriminacijom na nacionalnoj osnovi u neformalnim kontaktima sa pripadnicima drugih nacionalnih zajednica. Istu diskriminaciju je doživelo čak 66% ispitanika romske nacionalnosti i 56,4% ispitanika pripadnika hrvatske nacionalne manjine. Ispitanici rumunske nacionalnosti su se sa ovim oblikom diskriminacije susreli u 77,2% slučajeva, a ispitanici slovačke nacionalnosti 33,8%. Trećina ispitanika srpske nacionalnosti je takođe doživela diskriminaciju na nacionalnoj osnovi u svakodnevnim kontaktima sa sugrađanima.

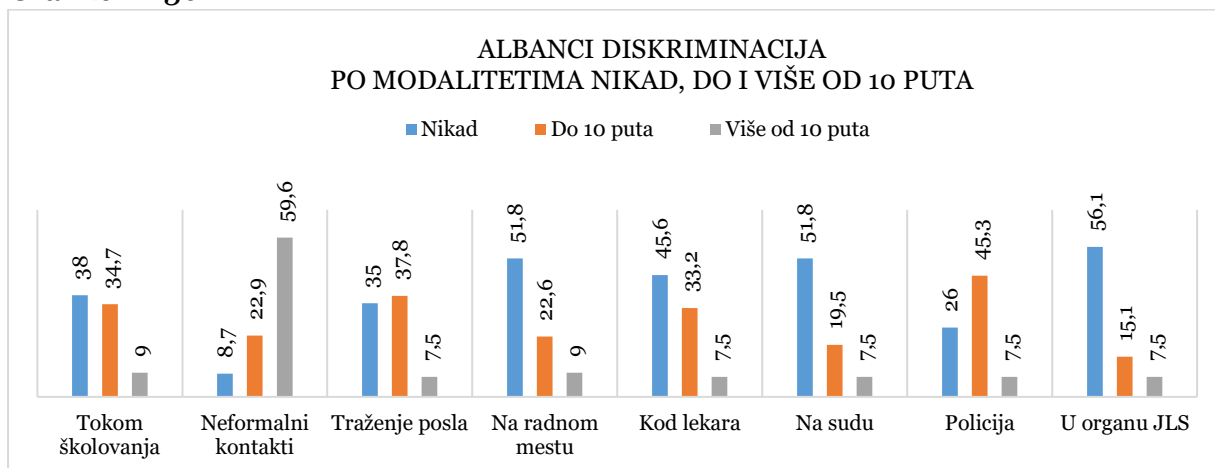
Tokom školovanja, 34,7% ispitanika albanske nacionalnosti se susrelo sa diskriminacijom na nacionalnoj osnovi. U istoj situaciji, ali više od 10 puta, je bilo 50,9% ispitanika romske nacionalnosti. Do deset puta tokom školovanja diskriminaciju je osetilo i 29,2% ispitanika hrvatske nacionalnosti, 44,6% ispitanika pripadnika mađarske nacionalne manjine, a više od 10 puta i 23% ispitanika srpske nacionalnosti. Visok je stepen diskriminacije na nacionalnoj osnovi i prilikom ostvarivanja prava na rad; prilikom traženja posla do 10 puta se sa diskriminacijom suočilo 37,8% ispitanika albanske nacionalnosti, a njih 22,6% se sa istom vrstom diskriminacije i istom učestalošću suočilo na radnom mestu. Ispitanici romske nacionalnosti, njih 57%, su više od deset puta osetili diskriminaciju prilikom traženja posla, a njih 59,7% je na radnom mestu isti broj puta bilo u istom položaju. Oko četvrtine ispitanika hrvatske nacionalnosti se do deset puta suočilo sa istim vrstama diskriminacije.

Ispitanici albanske, bošnjačke i romske nacionalnosti ukazuju i na učestalu, do deset puta, diskriminaciju od strane policije, a na diskriminaciju kod lekara upozorava 33,2% ispitanika albanske, 20,4% mađarske, 33,1% romske i 16,1% rumunske nacionalnosti.

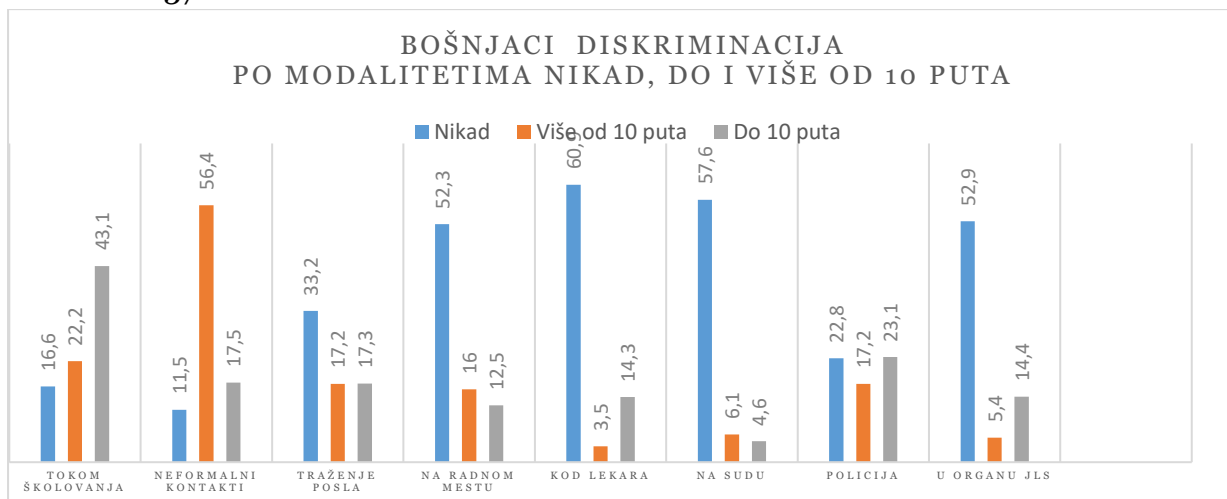
Iz grafikona R 34 do R 41 lako se mogu identifikovati i uporediti stavovi ispitanika o direktnoj i indirektnoj diskriminaciji, a iz grafikona R 42 se može uočiti da je otprilike petina od svih potencijalnih diskriminatornih ponašanja i činjenja prijavljena, a da je otklanjanje posledica diskriminacije izuzetno retko.

Diskriminacija na nacionalnoj osnovi je česta i sa njom se suočavaju sve nacionalne zajednice, uključujući i srpsku. Osobe koje su pretrpele diskriminaciju, čestu i neretko višestruku, retko prijavljuju da su diskriminirane, a još ređe nadležni organi otklanjaju posledice diskriminacije.

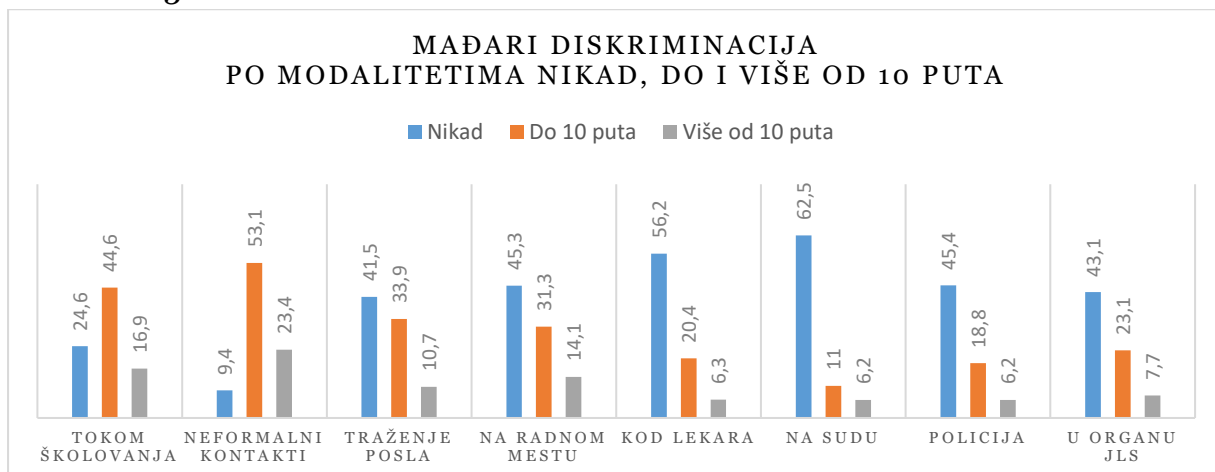
Grafikon R36

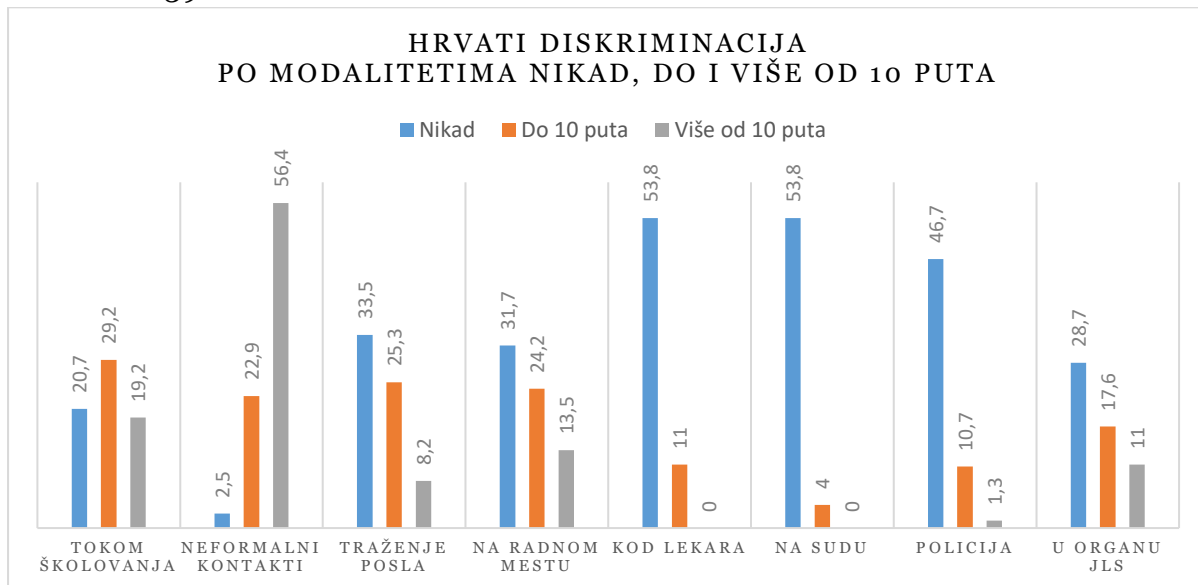
Grafikon R37

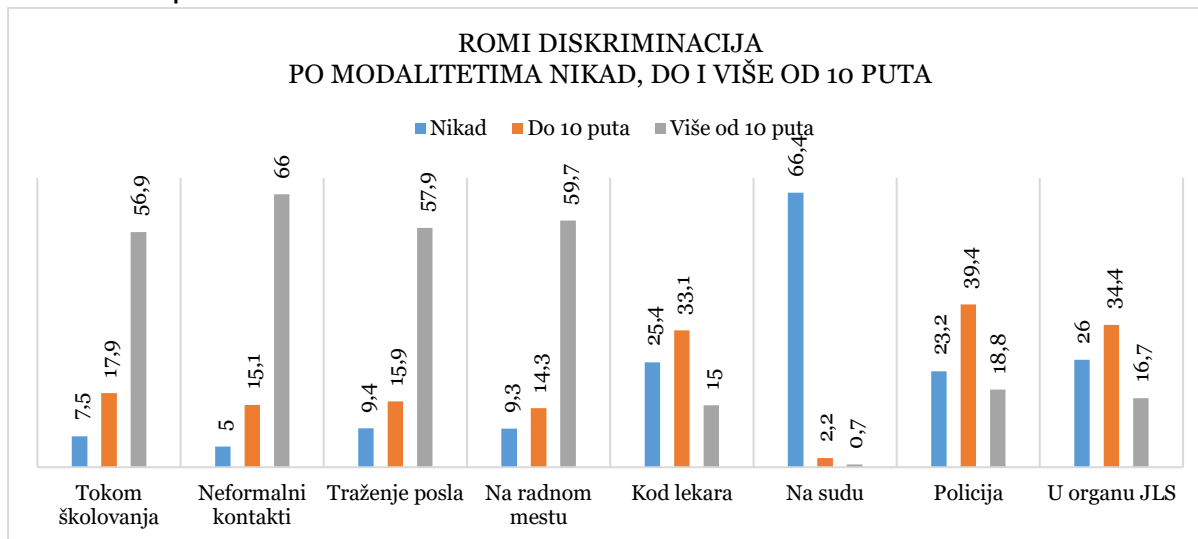
Grafikon R38

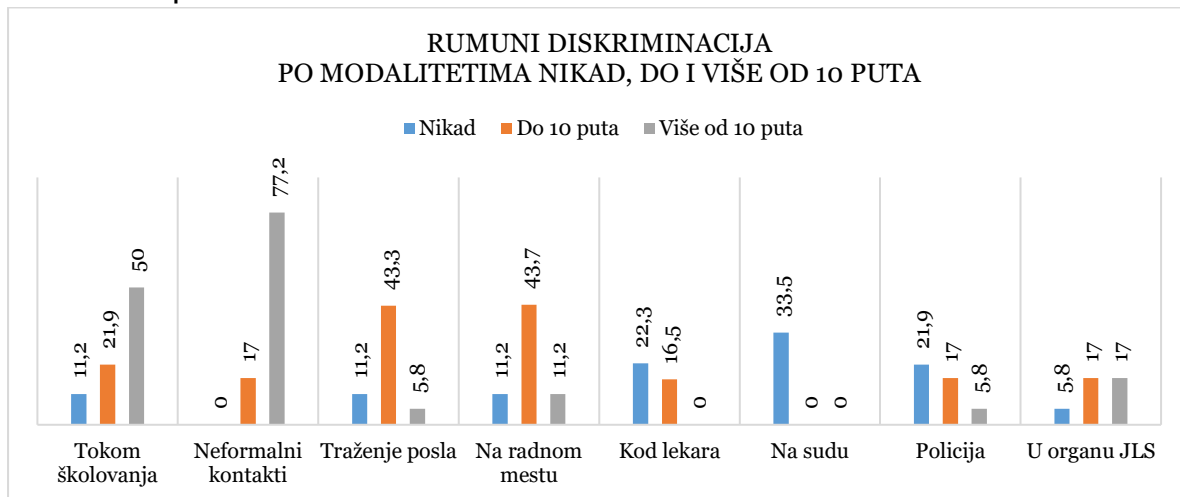
Grafikon R39

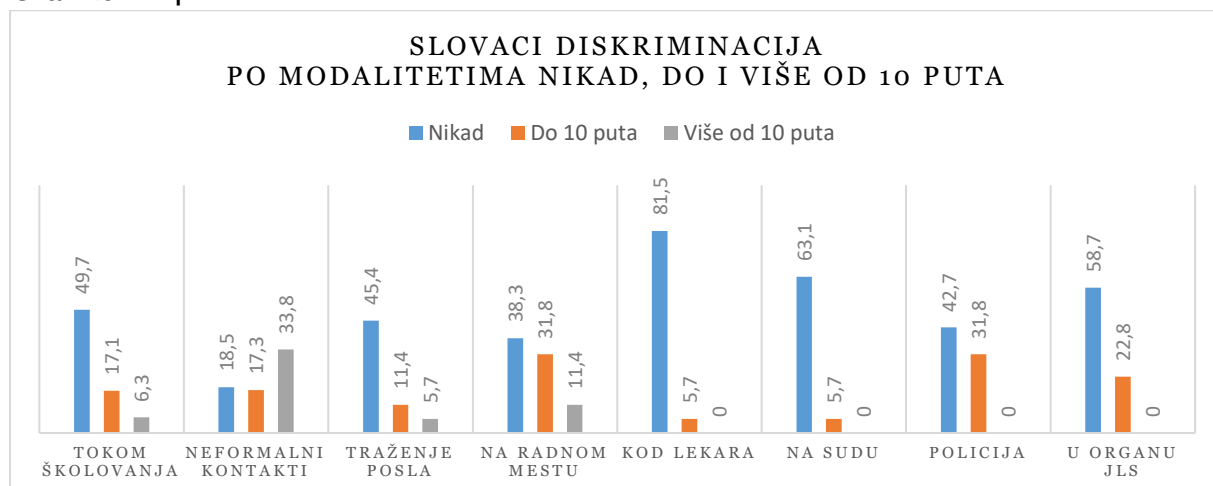
Grafikon R40

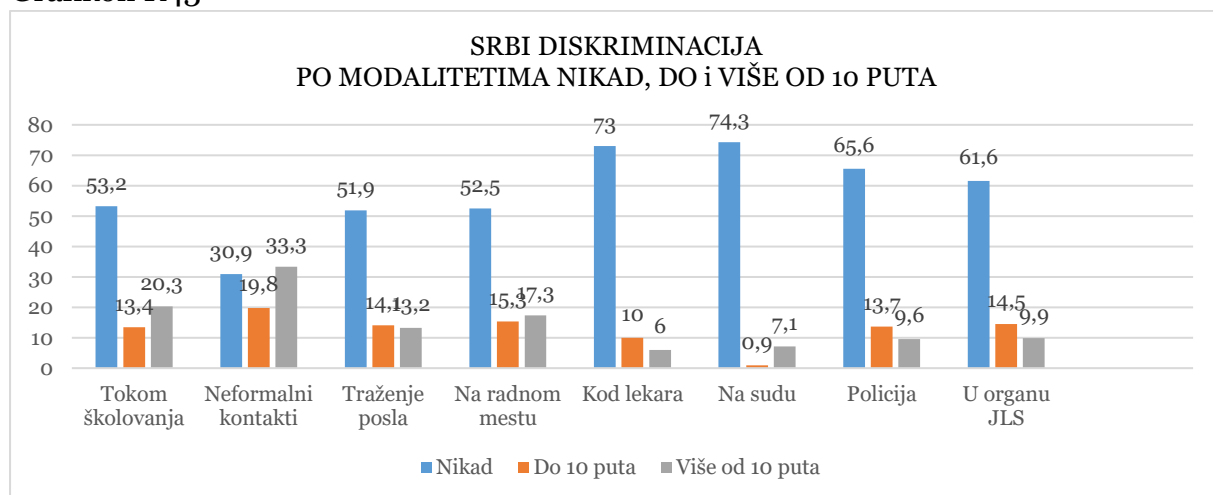
Grafikon R41

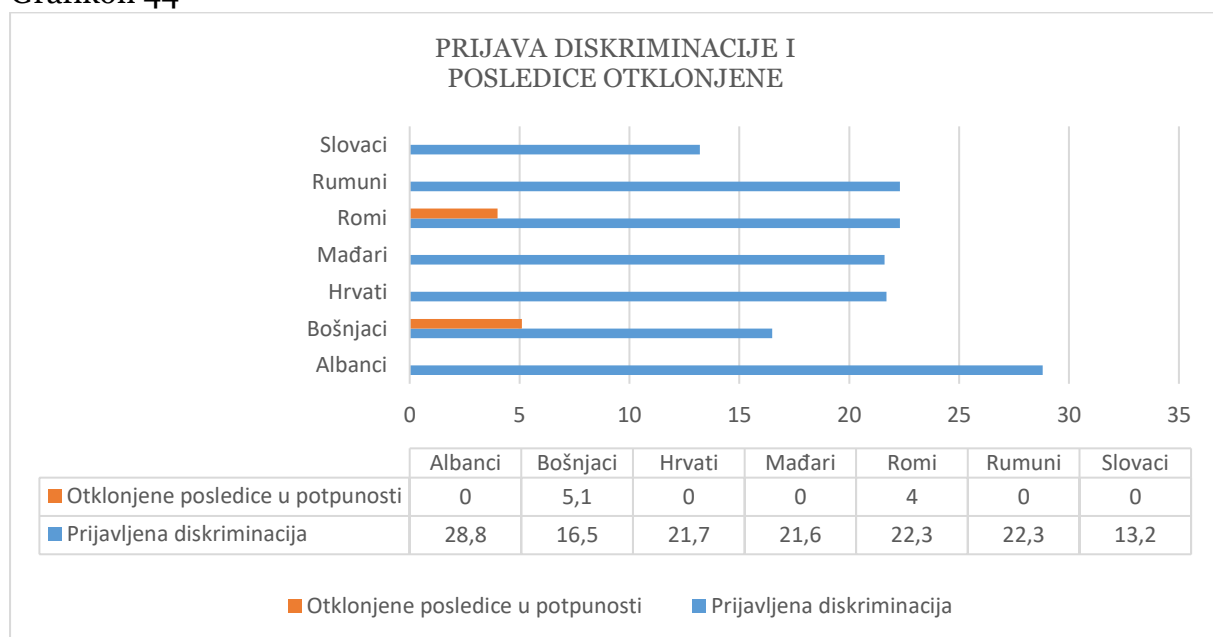
Grafikon R42

Grafikon R43

Grafikon 44

Kao što je pomenuto, cilj istraživanja je bio da se prikupe validni podaci o: a) socijalnoj bliskosti (udaljenosti) etničkih zajednica; b) mogućnostima za integrativnu politiku multikulturalnosti i c) ostvarivanju prava nacionalnih manjina u Srbiji. Preporuke koje slede su zasnovane na prikupljenim podacima, ali i na ranije proučenim i analiziranim rezultatima javnih multikulturalnih politika.

1. Podatke koristiti na osnovu integralnog čitanja *Deskriptivne analize*

Prva preporuka je preventivnog karaktera i njome se ukazuje na to da površnost nije dobrodošla osobina za izučavanje i razumevanje prirode multietničnosti ili prilikom osmišljavanja, procenjivanja i upravljanja politikama multikulturalnosti. Prikupljeni podaci se mogu parcijalno koristiti, ali razumevanje celine problema u srbijanskoj multikulturalnoj košari je moguće samo ukoliko se podaci integralno čitaju, dovode u međusobnu vezu i povezuju sa društvenim pojavama čiji splet interakcija ih je iznedrio. Najiskrenija i dobronamerna preporuka je da ukoliko nemate strpljenja i volje da Deskriptivnu analizu istraživanja pročitate kao celovit dokument, nemojte ni počinjati sa čitanjem. Dodatno upozorenje je da su podaci iskazani statističkim metodama dosadno štivo.

Prikupljeni podaci i na osnovu njih identifikovani nalazi su, kao što je rečeno, međusobno povezani i njihovo tumačenje, a naročito kontruisanje trendova je moguće samo ukoliko im se pristupi integralno. Štaviše, u Deskriptivnoj analizi, zbog količine podataka, nisu izvršena sva ukrštanja i nisu analizirane situacije u kojima kontrolne grupe podataka (pol, obrazovanje, ekonomski položaj, religioznost, mesto prebivališta...) mogu ukazati na za sada nevidljive nalaze i trendove. Takođe, kada se u sledećoj fazi izračunaju srednje vrednosti i dovedu u vezu podaci sa tablicama autoritarnosti i vrednosti, ukazaće se novi kvalitet istraživanja. Zbog toga pomno čitanje Deskriptivne analize uvodi čitaoca ili analitičara u kreativniju fazu u kojoj može s obzirom na interesovanja i individualne ciljeve da doprinese metodološki, teorijski ili pragmatično razmevanju fenomena multikulturalizma i njegove imlikacije u Srbiji.

2. Evaulacija politika multikulturalizma

Politika multikulturalizma u savremenoj Srbiji se razvija od 2001. godine, kada je tadašnja savezna država pristupila Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope. Godinu kasnije usvojen je Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina u SR Jugoslaviji, a uskoro su počele ustavne promene u federaciji u kojima je važno mesto imala rasprava o priznavanju i zaštiti etnokulturnih identiteta manjinskih zajednica. Pozitivna atmosfera je nažalost narušena pristajanjem na političke ustupke koji često nisu bili u korist pripadnika nacionalnih manjina. Niz grešaka, koji je počeo izbegavanjem da se blagovremeno donesu zakon kojim bi se regulisao rad manjinskih samouprava (nacionalnih saveta nacionalnih manjina) i zakon

kojim bi se bliže uredilo ostvarivanje i zaštita prava nacionalnih manjina u Srbiji, se nastavio do danas. Obeležja takvog stanja, prema rezultatima istraživanja, jesu socijalna udaljenost između etničkih zajednica, učestala diskriminacija na nacionalnoj osnovi, generalno nepoverenje pripadnika nacionalnih manjina u manjinske samouprave, nedostupnost ostvarivanja kulturne autonomije za sve pripadnike nacionalnih manjina i nizak potencijal za integraciju manjina u srbijansko društvo.

Podacima su identifikovani ključni problemi i osetljiva pitanja u postojećoj politici multikulturalnosti. Svaki od uočenih problema i pitanja trebalo bi dodatno istražiti i objasniti. Pri tome, veoma je važno da se politika multikulturalizma shvata holistički, nikada ne zaboravljajući da je multietničko društvo složen sistem koji se efikasno može urediti celovitom reformom ustavnog i političkog sistema, u kojima se uključivanje nacionalnih manjina mora uspostaviti na principu poverenja i delotvorne participacije.

Da bi se izbegao svaki idealizam u ovom procesu potrebno je da se, polazeći od nalaza iz istraživanja, realno ocene mere u javnim politikama kojima je uređena politika multikulturalizma – obrazovanje, kultura, mediji, državna i lokalna samouprava i druge.

3. Osmisliti i usvojiti politiku društvene integracija

Podaci iz Istraživanja ukazuju na to da je srbijansko društvo etnički podeljeno, da su veze između etničkih zajednica krhke, ali i da postoje izvesne osnove za revitalizaciju integrativnih društvenih vrednosti. Problem u vezi sa društvenom integracijom je složen i opterećen je negativnim nasleđem i društvenim rascepima po drugim osnovama – ekonomskim, političkim, vrednosnim... Pored toga, deficit političke kulture, autoritarizam, populizam i nevoljan stav državne uprave za delotvornom decentralizacijom nisu argumenti u prilog društvene integracije. Verovanje u politiku „državnog razloga“ i zanemarivanje politike „države građana“ je još jedna od prepreka društvenoj integraciji. Ovakvih problema i pojava ima još, ali integrativna politika multikulturalizma, čije obrise je moguće naslutiti na osnovu podataka i nalaza iz istraživanja, je delotvorna samo u dobro organizovanom i integrisanom društvu. Osnovna vrednost takvog društva je holistički sagledan građanin, koji teži zadovoljavanju ličnih planova u različitim društvenim podgrupama i kroz različite preklapajuće funkcije i identitete. Etnički, verski, kulturni i jezički identitet građanina ne sme biti prepreka ni njegovim ličnim planovima niti razvoju društva. Da bi se to postiglo, potrebna je reforma ustavnog, političkog i ekonomskog sistema, a pre toga neophodno je postizanje dogovora aktera koji imaju političku odgovornost.

Etničke podele u Srbiji nisu male, ali nisu prepreka koja se ne može ukloniti u integrativnoj društvenoj politici jer za to postoje pretpostavke na koje ukazuje istraživanje – dvojezičnost, ograničena ali očuvana unutrašnja socijalna mobilnost, niska ali još uvek održiva vezanost za državu i drugo. Skupom političkih, socijalnih, kulturnih mera moguće je postepeno otkloniti posledice segregacije i dezintegracije i ojačati integrativni društveni potencijal.

Naravno, pre realizacije ove preporuke potrebna su dodatna istraživanja kojima se ispituju drugi problemi integracionog društvenog modela.

4. Povećati delotvornost i efikasnost rada nacionalnih saveta nacionalnih manjina i potpuno ostvarivanje kulturne autonomije i delotvornog društvenog i političkog učešća nacionalnih manjina.

Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine je jedina manjinska samouprava čijim radom su ispitanici zadovoljni. Svi ostali nacionalni saveti su nepovoljno ocenjeni od pripadnika nacionalnih manjina čije interese zastupaju u skladu sa Zakonom o nacionalnim savetima. Većina ispitanika smatra da priznata prava ne ostvaruje preko manjinske samouprave i da je neophodno da se ustrojstvo nacionalnih saveta promeni, odnosno da se od centralističkog modela upravljanja kulturnom autonomijom pređe na participativan decentralizovan model koji omogućava svakom pripadniku nacionalne manjine da delotvorno utiče na ostvarivanje priznatih prava. Preporuka je da se izmeni Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina kako bi se, pored izbora nacionalnih manjinskih samouprava: a) omogućio izbor manjinskih samouprava na drugim nivoima teritorijalne organizacije – pokrajini, gradu, opštini, mesnoj zajednici; b) omogućilo samostalno i neposredno odlučivanje manjinskih samouprava o pitanjima kulturne autonomije; c) utvrdile međusobne nadležnosti nacionalne manjinske samouprave i nižih oblika manjinskih samouprava (gradske opštinske mesne) i način koordinacije unutar manjinske samouprave; d) departizovale manjinske samouprave, odnosno oslobodile bilo kakvog uticaja političkih stranaka.

Međutim, izmenama Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina trebalo bi da prethodi: a) promene Ustava Republike Srbije kojima bi se, zarad društvene i nacionalne stabilnosti, nacionalnim manjinama garantovala puna građanska i politička ravnopravnost i koje bi jasno definisale ciljeve politike multikulturalizma; b) promene političkog sistema i teritorijalne organizacije države, prilagođene demografskim, socijalnim, političkim osobenostima zemlje; c) stavljanje van snage istorijski važnog, ali anahronog, Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina i donošenje Zakona o pravima nacionalnih manjina u Srbiji, kojim bi se regulisala sva pitanja od interesa za ostvarivanje individualnih i kolektivnih prava.

5. Nulta diskriminacija zasnovana na nacionalnoj ili etničkoj osnovi

Diskriminacija na nacionalnoj ili etničkoj osnovi je jedan od zamajaca socijalnog udaljavanja etničkih grupa. Iako je zasnovana na predrasudama i krivično je kažnjiva, diskriminacija po osnovu nacionalnosti je, prema podacima iz istraživanja, učestala, višestruka je i svakako je ozbiljna prepreka integracionim socijalnim procesima. Najčešća je, prema nalazima, diskriminacija u neformalnim svakodnevnim kontaktima, ali sa diskriminacijom se pripadnici svih etničkih grupa susreću i tokom školovanja, traženja posla, na radu, doživljavaju je od strane zaposlenih u organima pred

kojima ostvaruju različita prava. Najčešće se sa diskriminacijom suočavaju pripadnici albanske, romske, bošnjačke i hrvatske nacionalnosti. S obzirom na to se u mnogim slučajevima diskriminacija ponavlja, često i preko deset puta, ukazuje se na njenu postojanost u socijalnim odnosima. Najčešće građani ne prijavljuju diskriminaciju, a i kada je prijave ona ostaje ili nekažnjena ili, uprkos kazni, ne otklanjaju se njeni uzroci i posledice. Postupanje nadležnih organa bi trebalo da bude efikasnije, da bude usmereno ka prevenciji, a da u slučajevima kada se diskriminacija utvrdi izrečena kazna bude takva da počinioca prevaspitava i destimuliše da je ponovi. Sistemska borba protiv diskriminacije se odvija u društvu i javne ličnosti imaju važnu ulogu u promovisanju nediskriminatornog ponašanja i govora. Takođe je neophodno u obrazovnim, kulturnim i medijskim javnim politikama sprovesti politike jačanja nacionalne ravnopravnosti, poverenja i interkulturalne razmene. Isto tako, trebalo bi školovati stručnjake različitih obrazovnih profila obučene da kreiraju i sprovedu antidiskriminacione politike.

6. Obezbediti kontinuirano prikupljanje „etnički osetljivih“ podataka

Republika Srbija, osim opštih demografskih podataka, ne prikuplja „etnički osetljive“ podatke. Međunarodne organizacije koje prate ostvarivanje prava nacionalnih manjina (ACFCNM, ECRML) i diskriminaciju na rasnoj i etničkoj osnovi (ECRI, CERD) uputile su Srbiji preporuke da u narednom periodu, otprilike do 2023. godine, obezbedi takvu vrstu podataka. Podaci koji se odnose na etničku pripadnost građana jesu osetljivi i umnogome ukazuju ne samo na stanje ljudskih i manjinskih prava, već na stanje u vezi sa demokratijom i društvenim slobodama. Nadležni organi bi trebalo da podrže razvoj metodologije i uslove za sprovođenje permanentnog prikupljanja etnički osetljivih podataka, kao i da obezbede njihovo arhiviranje i otvoren pristup podacima. Na taj način obezbedili bi se uslovi za monitoring i upravljanje javnim multikulturalnim politikama. Uslov za takav pristup je saradnja javne uprave sa akademskom i naučnom zajednicom, obrazovanje i zapošljavanje stručnjaka u javnoj upravi, obučeni da pravilno i nepristrasno „čitaju“ podatke.